
ÖTÜKEN

OSMANLIDA PAŞALAR VE PADİŞAHLAR
1421-1520

SULTANLARIN GÖLGESİNDE
İKTİDAR MÜCADELESİ

Kasım Bolat

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1572
KÜLTÜR SERİSİ: 898

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-989-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kasım Bolat: 30.12.1985'te Samsun/Vezirköprü'de doğdu. İlköğretimini Vezirköprü'de, Ortaöğretimini Trabzon'da, lisans eğitimini İstanbul'da tamamladı. Yüksek lisansta *Balkanlar'dan İstanbul'a Türk Göçleri 1877-1890* başlıklı tezini hazırladı. Bolat, akademik ve yarı akademik makaleler kaleme almış, çeşitli dergilerde birçok kitap tanıtımı yapmıştır. Osmanlı Kurumlar Tarihi, Biyografi, Askeri Tarih, Harp Tarihi, Çatalca Muharebesi ve Balkan Göçleri üzerine çalışan yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve en önemli harp tarihçisi olan Kurmay Yarbay Bursalı Mehmed Nihad'ın, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*'ni (2013) ve yine Mehmed Nihad'ın en önemli telif eseri olan üç ciltlik *Balkan Harbi Trakya Seferi* kitabının üçüncü cildinde yer alan Çatalca Muharebesi kısmını Genelkurmay ATASE belgelerinden de yararlanarak son derece titiz bir şekilde yayıma hazırlamıştır (2015). Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümünde doktora eğitimini sürdüren yazar, ilgi duyduğu konular üzerine çalışmalarını devam etmektedir.

İÇERİKLER

Ön Söz 11
Giriş 15
Paşaların Akıl Oyunları ve II. Murad'ın Cülusu 27
Buhranın Başlangıcı (1439-1444) 67
İki Şahin Arasında Genç Bir Sultan: II. Mehmed 103
Sultan Mehmed'den Ebül'l Feth'e 135
İstanbul'un Fethi ve *"Allah'ın Lanetine Uğrama"* Korkusu 147
Çandarlı Halil Paşa'nın Katli Meselesi 159
İmparatorluk Yolunda 165
Otlukbeli Savaşı: Kadim Çekişmeler Yeni Rekabet 191
Uzun Hasan'ı Takip Meselesi 209
Şehzade Mustafa'nın Ölümü 215
Mahmud Paşa-i Adni'nin İdamı ve Bir Devrin Sonu 221
Yeni Bir Kadro 233
Fatih'in Paşaları ve İç Siyaset 241
Karamanî Mehmed Paşa ve Fatih Kanunnamesi 273
Fatih'in Ölümü ve İkinci Fetret Devri 287
Fatih Sultan Mehmed'in Cenaze Merasimi 309
Bayezid ve Cem'in Taht; Paşaların ise Güç Mücadelesi 315
Yenişehir Muharebesi'ne Doğru (20 Haziran 1481) 321
Cem Taraftarlarının Sonu ve Bayezid'in Otoriteyi Kurması 353
Gedik Ahmed Paşa'nın *"Depelenmesi"* 357
Memlükler ile İlk Savaş ve Paşaların Rolü 381
Gazaya Geri Dönüş 403
Hased-i Akran Belası: Günah Keçisi Olarak Molla Lütfi 419
II. Bayezid'in *"Şark Meselesi"* ve Paşalar 441
Şahkulu Baba Tekeli İsyanı; 1511 453
Selimî ve Ahmedî Paşalar 469
Seraskerlik ve Padişahlık 499
II. Bayezid'in Dünyası ve Çevresi 521
Şehzade Selimşah'dan Yavuz Sultan Selim'e 545
Süleyman-ı Zaman, İskender-i Devran Yani Sultan Selim Han 567
Amasya Vak'ası (22 Şubat 1515) 599

Sahipkıran'ın Ahdi; İntikam Vakti 605
Şark Seferinden Mısır Seferine 615
Sahipkıran'ın Son Yılları ve Ölümü 651
Yavuz ve Örnek Bir Vezir Profili Olarak Pirî Mehmed Paşa 671
Son Söz 681
Kaynakça 689
Dizin 703

ÖN SÖZ

Türklerin ön söz okumadığı söylenir. Eğer bu kitabı merak edip elinize almışsanız ve okumak için sabırsızlanıyorsanız kitabın hacmine bakmadan kuvvetle muhtemel bu ön sözü de okuyorsunuzdur. Ön sözler en son yazıldıkları için birkaç yıllık çalışmanın bir bakıma alın teridir. Bu yüzden bizim yazdığımız bu ön söz de birkaç yıldır üzerinde çalıştığımız ve merak ederek okumalar yaptığımız, sonunda da heyecanla yazmaya çalıştığımız bir kitabın alın teridir. Buradaki tek kaygımız; okuduğumuz kitaplardan edindiğimiz ve zihnimizde kurguladığımız bilgiyi, istediğimiz gibi kitaba yansıtabilmektir. Bunda bir nebze olsun başarılı olduğumuzu zannediyorum. Eksik kalmış, atlanmış veyahut yanlış yorumlanmış bütün bilgilerin sorumluluğu bize aittir.

Her şarkının yazılma ve bestelenme hikâyesi olduğu gibi kitapların da birer yazılma hikâyesi vardır. Eğer bu tarih kitabı ise ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü kaynakların sınırlı ve çelişkili olduğu dönemler için eseri telif etmek son derece güçleşir. Sınırlı bilgi konuyu anlamaya yetmezken verilen çelişkili bilgiler, doğruya ulaşmayı hiç olmadığı kadar zorlaştırmaktadır. Dolayısı ile sınırlı ve çelişkili bilgiler çerçevesinde yapılacak yorumlarda her zaman temkinli olmak zorunludur. Diğer yandan yazılan eserlerin satır araları ve vermek istedikleri mesajlara çok dikkat edilmelidir.

Osmanlı vekayinamelerini okuyanların en çok dikkatini çeken hususlardan birisi, devlet adamlarının ve özellikle paşaların kendi aralarındaki rekabetler ve sonuçlarıdır. Osmanlı vekayinamelerini düzenli bir şekilde okumaya başladığımdan itibaren bu konular benim de dikkatimi çekmeye başladı. Diğer yandan ansiklopedi maddelerinde paşalar arasında değinilen bu rekabet havası, durumun aslında görmezden gelinemeyecek kadar önemli olduğunu gösterdi. Ancak hiç şüphesiz benim için can alıcı ve hayret ettiğim nokta; bu rekabet havası içerisinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 Viyana Kuşatması'nda bozguna uğraması sonunda rakiplerinin sevinçten sarayda halay çekmeleri oldu. İşte bu yüzden giriş hikâyemi sadece Osmanlı tarihinin değil, Türk tarihinin bir dönüm noktası olan bu bozgun sonrasında yaşananlar ile başlattım. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Baltacı Mehmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa örneğinden sonra çok az dikkat çekilen klasik döneme geçiş yaptım ve özellikle Osmanlı Devleti'nin fütuhat ve teşkilatlanma çağı olan dört padişah dönemine odaklandım.

Esasen bu çalışma, üç kitap halinde yazmayı planladığım serinin ilkidir. Böylece farklı bir bakış açısı ile Osmanlı tarihini ikinci adamlar ve bunların arasındaki rekabetler üzerinden değerlendirmeye ve anlamaya çalışmaktayım. Diğer yandan ikinci adamların devlet işlerindeki yetki ve sorumluluğunu tayin etmeye çalışırken bütün bunlarda padişahın konumunu da belirlemeyi amaçladım. Zira 600 yıl hüküm sürmüş tek bir hanedana bağlı devlet, nasıl sağlam temeller üzerinde yükseldi ve bu süreçte ne gibi zorluklar yaşadı, sorusunun cevabını önemsiyorum. Eser için okumalar yapmaya başladığımda fark ettim ki paşalar arasındaki rekabet, sadece örneğini verdiğim 17. yy. ve daha sonraki yüzyıllar için geçerli olmayıp daha kuruluşundan itibaren kendisini gösteren politik bir iklimdir. Diğer yandan en ilginci de bazı paşaların "kul" oldukları halde efendileri üzerinde kurdukları otoritedir.

Kitapta bazı bilgilerin tekrarı ya da hatırlatılmasına tesadüf edebilirsiniz. Bu tekrarı sayfa doldurmak için değil, öncesi ve sonrasındaki gelişmelerin birbiri ile nasıl bağlantılı olduğunu göstermek için yaptık. Tarihte süreklilik önemli olduğu için gelişmeler arasındaki bu bağlantının her zaman aklımızın bir köşesinde olması gerekir. Zira eğer bu gibi durumlar ihmal edilecek olursa Çandarlı ailesinin ve ondan bağımsız olarak Karamanî Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının aslında ne yapmaya çalıştıkları tam manası ile anlaşılamaz.

Kitap kronolojik bir sıra takip etmesine rağmen daha çok vak'a ve paşa merkezli anlatımlara yer verdik. Çünkü bu kitapta asıl ön plana çıkarmak istediğimiz husus, vak'aların gelişme sürecinde paşaların ve padişahların nasıl bir rol oynadıklarıdır. Bunu yaparken de kaynakların izin verdiği kadar hem paşaların hem de padişahların karakter yapılarını ve psikolojik durumlarını analiz etmeye çalıştık. Önceliğimiz paşalar olduğu için de kitabın isminde *"Paşalar ve Padişahlar"* ifadesini vurguladık. Okuduğunuz zaman göreceksiniz ki beyliği her ne kadar Osman Gazi kurmuşsa da genişleten ve ona gerçek devlet hüviyeti kazandıran ilmiye kökenli paşalar olmuştur. Bu yüzden Halil İnalcık'ın da dikkat çektiği gibi ilk dönem veziriazamları çoğunlukla ilmiye kökenli olmuşlardır.

Sonuç olarak altını çizmek istediğimiz bir nokta daha var. Osmanlı klasik tarihine dair yapılacak araştırmalar için öncelikle Halil İnalcık Hocamızın çalışmaları detaylı ve dikkatli bir şekilde okunması gerekmektedir. Zira onun üzerinde hassasiyetle durduğu ve yazdığı makalelerde sıkça tekrar ettiği bir konu var ki o da Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliği olarak kurulması ve devlet teşekkülünde uyguladığı örfî ve şer'î hukuktur. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olmasına rağmen Orta Asya'daki örfünden asla kopmadı. Bunu bir devlet politikası haline getirdi. En sonunda da bunu İslam ile birleştirdi ve ortaya *"padişah"* kimliği çıktı. *Fatih Kanunnamesi* de örfî bir kanun olmakla beraber, kendi döneminde oldukça tepki gördü. Zira devlet teşkilatı ve ceza

hukuku, padişah iradesine bağlı örfî uygulamalardı. Çoğunlukla İslam bakış açısı ile çelişmesine rağmen Fatih ve Karamanî Mehmed Paşa, devletin ciddi temellere oturması için bu konuda asla taviz vermedi. Yeri geldiğinde okuyacağınız gibi bu süreç içerisinde İslam hukukunu temsil eden Molla Gürani, bir bakıma kavga dövüş saraydan uzaklaştırıldı. Bütün bu bilgileri ve bakış açısını bizlere kazandıran ve yaptığı araştırmalarla kıyamete kadar tarihçilere yol gösterecek olan ve 25 Temmuz 2016'da aramızdan ayrılan Prof. Dr. Halil İnalcık Hocamızı ne kadar rahmet ve şükranla ansak azdır. Mekânı cennet olsun!

Böylesi bir eser hazırlanırken elbette en büyük problemlerden birisi de yazılı ve görsel materyal temini idi. Ancak bu konuda şanslı olduğumuzu zannediyorum. Gerek bilimsel araştırma metoduna vâkıf, gerekse kitabiyat bilgilerine hayran olduğum arkadaşların yardımını gördüm. Bütün bunların görsel materyal ile desteklenmesine imkan sağlayan ve tarihin peşini hiç bırakmayan paylaşımları ile ufkumuzu açan arkadaşlara da minnettarım. Kitabiyat konusunda yardımlarını gördüğüm Ümit Katırancı, Murat Uzunalioğlu ve Süleyman Şimşek'e; Bursa'nın adeta kültür dedektifi mesabesindeki Özgür Sanal ve Bayram Zorlu'ya; yaptığı alan araştırmaları ile her zaman bilgisine danıştığım ve izlenimlerini büyük bir heyecan ile paylaşan Halil Ölmez'e teşekkür ederim. Minyatür konusunda her daim yardımcı olan, dahası kitabın ön ve arka kapak minyatürlerini temin ederek gönderen tasvir sanatları uzmanı Habibe Çalışkan'a ve Edirne sevgisi ile Selimiye Camii'ni yüreğinin başkenti yaparak Edirne'den hiç çıkmayan IV. Mehmed'e adeta meydan okuyan Yeliz Üstüner Şahan'a da teşekkür ederim. Eserin yazılma sürecini yakından takip eden ve yoğun okumalar sonrasında gelen bıkkınlığı, verdiği moral ile dağıtan Duygu Nadia Tansuk'a da ayrıca minnettarım. Hiç şüphesiz bu eser; bilgi, belge ve motivasyon olmasa yazılamazdı.

Yazılan bu eserin okuyucu ile buluşmasında en büyük katkıyı sağlayanlardan birisi de Emine Çaykara Hanımefendi'dir. Kendileri, büyük bir heyecan ve merakla basılmasını istediği bu eserin Ötüken Neşriyat aracılığı ile yayınlanmasına vesile oldu. Ayrıca Emine Hanım'ın bana ve eserime güvenerek tavsiye ve telkinlerde bulunması, hayatım boyunca unutamayacağım anılar arasındadır. Bu konuda Emine Çaykara Hanım'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Diğer yandan her türlü kolaylığı sağlayarak eserin en iyi şekilde yayınlanmasına imkân sağlayan Ötüken Neşriyat'a ve eserin basım sürecini yakından takip eden Ötüken Neşriyat Editörü Sayın Göktürk Ömer Çakır Bey'e teşekkür ederim. Tarihçi olma yolunda kendilerinden çok şey öğrendiğim, her türlü sorumuzu bütün teferruatı ile cevaplandıran ve çalışmalarımızda bizleri teşvik eden Sayın Hocam Prof. Dr.Mehmet İpşirli'ye de çok teşekkür ederim. Doktora programında bulunduğum Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ahmet Özcan'a, Tarihyazımına, edebiyat ile

ilişkisine ve kavramlara dair verdiği tavsiyelere teşekkür ederim. Yine Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden kıymetli Hocam Doç. Dr. Uğur Altuğ'a da, Osmanlı kurumları, yönetim ve devlet adamlarına dair verdiği ufuk açıçı bilgiler için de çok teşekkür ederim. Böylesi bir eserin aile desteği olmadan yazılamayacağı da bir gerçektir Bu açıdan değerli aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Zira annem Huriye ve babam Yusuf Bolat'ın eğitim hayatım boyunca bana gösterdikleri fedakârlık ve verdikleri motivasyon, bir evlat olarak onlara yaşatabileceğim her türlü gururun üstündedir.

GİRİŞ

Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 II. Viyana Kuşatması'nda bozguna uğradığı haberi çabuk yayıldı. Paşa'nın bozgun haberi Belgrad'a ulaştığı zaman haberi duyanlar arasında sevinenler oldu. Çünkü Veziriazam Kara Mustafa Paşa; Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ve Mirahur Boşnak Sarı Süleyman Ağa ile geçinemezdi. Paşa, ağalardan yüksek rütbede olmasına rağmen Rikab-ı Hümayunda tartışmaları hiç bitmezdi. Muhalifler birbirini kollar ve saraydan defetmek için fırsat ararlardı. Birbirlerini sevmeseler de tarafların Rikab-ı Hümayundan çıkmaları mümkün olmadı. Ancak Avusturya'daki bozgun haberi Belgrad'a geldiğinde Sarı Süleyman Ağa, Yusuf Ağa'nın odasına gitmiş ve "Adûmuzun işi bitti. İntikam alacak günler geldi." diyerek ayağa kalkmışlar, ellerine makremelerini alıp sarayda döne döne oynamışlardır.[1] Dahası kendisinin mansıb vererek yükselttiği adamlar dahi Kara Mustafa Paşa'nın içine düştüğü bu durumdan dolayı kendisinden yüz çevirmeye başladılar. Bunlardan birisi de Sarı Süleyman Ağa ve Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ile ağız birliği yapan Kara İbrahim Paşa idi.

Sarı Süleyman ve Yusuf Ağa, Kara İbrahim Paşa'yı da kendilerine benzettiler. Her seferinde Kara İbrahim Paşa'nın yanına gidiyor ve sadarete gelmesi için onu teşvik ediyorlardı. Bu sefer de yine öyle oldu ve Kara İbrahim Paşa'nın yanına gidip "Bu herifin niceye dek kılıcın salarsın, muradın sadaret değil mi? İşte bundan eyü fursat mı olur?" diyorlardı. Oysaki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, İbrahim Paşa'yı Rikab-ı Hümayun'da küçük ve büyük mirahur yapmış; üçüncü vezaret ile de kaymakamlığa getirmiş idi. Kara İbrahim Paşa da sadaret sevdasına düşünce efendisinden yüz çevirdi. Sonrasında bu üçlü parti sahte mektuplar yazarak Padişah'a sundular. Amaçları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı bir an önce katlettirmekti. Buna göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bozgun sonrasında akıbetini tahmin etmiş ve kendisini kurtarmak için sağa sola mektuplar yazmıştır. Bu üçlü parti de güya Merzifonlu'nun yazdığı bu mektupları bir şekilde ellerine geçirmişlerdir. Padişah IV. Mehmed'in yanına gidip "Askerî tâifesi şöyle dursun, halk-ı âlem bundan yüz çevirdi. Madem bu, sadâretde sağdır kimse sefere gelmez, tahkik haberimiz var; yalan söylersen itmeğin gözümüze dursu, saltanat sevdâsına düşmüş; bazı ocaklara

[1] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke 1654-7 Şubat 1695, [Silahdar Tarihi]*, Haz. Nazire Karaçay Türkal, Danışman Prof. Dr. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul, 2012, s. 913-914.

ve Anadolu diyârının müfsid mahallerine ve ale'l-husûs İç-il eşkıyasına hezâr gûne vadeler ile gönderdiği ıdlâl kâğıdları işte!.." diyorlardı. Padişah ise bu sahte mektuplara kulak asmadı. Zira Merzifonlu'dan bu tür bir girişim beklemiyordu. Mektupları okuyunca itimat etmedi ve "Bu âdem bu işin sahibi değildir." diye meclisi dağıttı.[2]

Diğer yandan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa saraydaki gelişmelerden haberdar oluyordu. Kapı kethüdası olan Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa ve bazı dostları, IV. Mehmed'in Veziriazam'a kırgın ve dahası kızgın olduğunu söylüyor ve ona bazı tavsiyelerde bulunuyorlardı. Buna göre Padişah'ı teskin etmek için bazı hediyelerin gönderilmesi ve özür beyan edilmesi yerinde olurdu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da bu tavsiye doğrultusunda telhiscisi İsmail Ağa'yı görevlendirdi ve değerli mücevherler ile birlikte 10.000 frengi altının Padişah'a verilmesini istedi. Telhisci İsmail Ağa, saraya gelince Veziriazam'ın muhalifleri bunu gördü ve korkuya kapıldılar. Buna göre eğer bu hediyeler Padişah'a verilecek olursa Veziriazam'a olan kızgınlığı geçer ve bu sefer iş tersine dönerdi. Merzifonlu'nun idamı için çalışan bu muhalifler bu sefer kendi canlarının telaşına düştüler. Telhisci İsmail Ağa'yı bir gece beklettiler. Kara İbrahim Paşa o gece Padişah'ın huzuruna girdi. Silahdar'ın deyimi ile "Ne didi ise didi, tamam tıkup doldurdı." IV. Mehmed geri dönüşü olmayan bir karar aldı. Ertesi gün Telhisci İsmail Ağa, Padişah'ın huzuruna çıktı. Ancak daha ne olduğunu bile anlamadan tahkir edildi. Padişah, İsmail Ağa'ya "Paşan da sen de kâzib bir alay mel'unlarsınız, devletim yıkup ırzım pâymâl eyledi. Askerim kırdırup be-nam paşalarım öldürdi ve memleketlerimi kâfire aldırdı." dedi ve İsmail Ağa'yı hapse attırdı. Sonrasında Kızlar Ağası Yusuf Ağa da Padişah'ın huzuruna girdi; çıktığında elinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamına dair Hatt-ı Şerif vardı. IV. Mehmed ayrıca Kapıcılar Kethüdası Gazzazoğlu Ahmed Ağa ve Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa'yı huzuruna çağırdı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idam edileceğini bir kere de onlara söyledi. Buna göre bu ikili, Veziriazam'ın yanına gidecekler, ondaki emanetlerden mühr-i hümayun, sancak-ı şerif ve Kâbe örtüsünü alıp katline nezaret edeceklerdi. Bu emir kendilerine verilince Silahdar'ın tabiri ile "ağlaşarak" huzurdan çıktılar. Ayrıca Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idam edileceği, sarayda hemen duyuldu. İdam edilmemesi yönünde Padişah'a tavsiyelerde bulunanlar olsa da Padişah bunların hiç birisini dinlemedi. Dahası haberi Veziriazam'a duyurmamaları için katline itiraz eden Reisülküttab Las Mustafa Efendi ve Kapıcılar Kethüdası Frenk Hüseyin Ağa hapse atıldı.

Bütün bunlar olurken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da Belgrad'a gelmişti. Onun planı, kışı Belgrad'da geçirip baharda Avusturya Seferi'ne devam etmekti. İdam edileceği gün Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, imamı Mahmud

[2] *Silahdar Tarihi*, s. 914.

Efendi ile öğle namazını kılmak için hazırlanıyordu. Mahmud Efendi, seccadesini sermiş ve Veziriazam'dan önce namaza durmuştu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da öğle namazının sünnetini kılmak için seccadesini serdi ve tam niyet edeceği sırada dışarıdan at şamatasını duydu. Merak içerisinde odasının penceresinden baktı ve gelenleri gördü. Bunlar Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Çavuşbaşı Mehmed Ağa ve Yeniçeri Ağası Vezir Bekrî Mustafa Paşa idiler. Veziriazam, olacakları anlamış gibi namaza durmayı bıraktı ve pencere önünde ellerini oğuşturarak gezinmeye başladı. İmam Mahmud Efendi de öğle namazının sünnetini kılınca ona döndü ve "İmam Efendi, namazı boz; iş gayri yüzden oldı." dedi. Bunun üzerine büyük bir şamata ile gelenlerin içeri girmelerini beklediler. Gelenleri Ali Kethüda karşıladı ancak hiç itibar etmeden doğruca Veziriazam'ın bulunduğu yere çıktılar. Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa Veziriazam'ın elini öptü. Kapıcılar Kethüdası ve Çavuşbaşı da selam verdiler. İlk olarak söze Merzifonlu başladı ve "Dahi ne haber?" dedi. Kapıcılar Kethüdası da kendilerinde olan emaneti almaya geldiklerini söyledi. Bu sırada Veziriazam'ın yüzünde korku ve kederden hiçbir eser yoktu. Bu yüzden "Emir Padişahımın!" diyerek kendisinde olan emanetleri odaya getirtti ve koynundaki mührü çıkarttı. Sonrasında "Bize ölüm var mı?" dedi. Gelenler de büyük bir üzüntü içerisinde "Olmak gerek, Allah imandan ayırmasın!" dediler. Bunun üzerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa "Rıza Allah'ın!" diyerek öğle namazını kılmak için seccadesini hazırladı ve namazını kıldı. Dualar ettikten sonra huzurunda bulunan içoğlanlarına idamına şahit olmamaları ve belki de müdahalede bulunmamaları için "Artık siz varın gidin, beni duadan unutmayın." diyerek odadan dışarı çıkarttı. Üzerindeki kürkü ve başındaki sarığı da kendisi çıkartan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, sonrasında dışarıda bekleyenler için "Gelsünler ve şu kalıçayı kaldırın, cesedim toprağa âlûde olsun." dedi. Dediği gibi yerdeki halı kaldırıldı ve cellâtlar da içeri girip Veziriazam'ı boğmak üzere iplerini hazırladılar. Ayrıca Veziriazam cellâtlara yardımcı olmaktan da geri kalmadı. Cellâtlar boynuna ipi geçirdikleri sırada kendisi eli ile sakalını tuttu ve kaldırdı. Sonrasında "Takın!" dedi. Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Çavuşbaşı Mehmed Ağa ve Vezir Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa'nın gözleri önünde cellâtlar; Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı boğdular (25 Aralık 1683). Paşa'nın kıyafetlerini çıkarttılar, gasl ve tekfin edip namazını kıldılar. Son olarak da cellât, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kafasını kesti. Derisi yüzüldü ve Edirne'ye gönderildi. Bedeni Belgrad'daki sarayın karşısında bulunan cami avlusuna[3], Edirne'ye getirilen kafası ise adalet kasrında teşhir edildikten sonra Saruca Paşa Camii haziresine defnedildi. Viyana Müzesi'nde Merzifonlu'nun olduğu iddia edilen kafatası ise Osmanlı kaynaklarına göre gerçeği yansıtmamaktadır. Silahdar Fındıklılı

[3] *Silahdar Tarihi*, s. 918-919.

Mehmed Ağa ve Kantemir'e göre Veziriazam'ın kafası Padişah'ın emri ile İstanbul'daki külliyesine defnedilmiştir.[4]

IV. Mehmed, esasen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmek istemiyordu. Ancak Veziriazam'ın muhalifleri o kadar baskın bir hale geldi ki idamdan başka bir çözüm önerilmiyordu. Diğer yandan modern araştırmacılar Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamını gerektirecek büyük bir bozguna sebep olmadığı, dahası kışı Belgrad'da geçirdikten sonra baharda yeniden hareket ederse bu sefer Viyana'yı alabileceği konusunda hemfikirdirler. Hatta kendi döneminde devleti içinde bulunduğu buhrandan kurtaracak kişi olarak yine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa görülüyordu. Bunun farkında olan Uzun İbrahim Paşa da Viyana bozgunu sonrasında idam edileceği sırada Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın da başına gelecekleri tahmin edercesine

> Egerçi bu âdem hâlâ benim helakime müsaraat üzre olmak hasebiyle hasm-ı canım ve adu-yı bi-emanım olduğu muhtaç-ı beyan değildir, lâkin Devlet-i Aliye'nin bu ana dek müstağrak-ı nan u nimeti olduğum ecilden hukuk-ı bendegîyi eda içün Padişahımızdan reca ederim ki töhmet-i inhizam ile bir böyle kuvvet ve miknet sahibi vezirin katl ü idamına ikdam etmeyüp bu işin hüsn-i suret bulmasını yine anın gerden-i iktidarına tahmil eyleye ki külliyetli etba ve kelam-ı âlem-muta sahibi bir vezir-i gayret-semirdir, yine bundan gayri vezir bu gaileyi sed ve damen-i mülkten dest-i teadi-i a'dayı reddedemez.

dediği aktarılır.[5]

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edildikten sonra onun yerine sadaret sevdası ile efendisinin katline ferman çıkartan Kara İbrahim Paşa Veziriazam oldu.[6] Ancak kaderin bir cilvesidir ki kendisi nasıl efendisinin idamı için çeşitli girişimlerde bulundu ise bu sefer de kendisi için birtakım çalışmalar yapılıyordu. İki yıl kadar veziriazamlık yapan Kara İbrahim Paşa 18 Aralık 1685'te azledildi. Darüssade Ağası'nın Padişah'a yaptığı tazyik sonucunda da Haziran-Temmuz 1687'de Rodos'ta idam edildi. Bedeni oraya defnedilirken kafası İstanbul'a getirildi.

Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başına gelenler, -ama bu sefer üzüntü duyularak- daha sonra 1711'de de yaşandı. Sadrazam ve serasker olarak 1711'de Prut Seferi'ne giden ve ordunun dağılmasına mâni olmak için 1711'de Prut Antlaşması ile geri dönen Baltacı Mehmed Paşa hakkında muhalifleri bu haberi alınca telaşa düştüler. Bu muhalifler ise Şeyhülislam Es-seyid Ali Efendi, Damad Ali Paşa ve Darüssaade Ağası Süleyman Ağa idiler.

---

[4] Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, c. 29, s. 246-249.

[5] Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1660-1703*, c. I, Haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur ve Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013, s. 259.

[6] Abdülkadir Özcan, "Kara İbrahim Paşa", *DİA*, c. 21, s. 329-330.

Bunlar Baltacı Mehmed Paşa'nın tahakkümünden ve olur olmadık yerde kendilerini aşağılamasından bıkmışlardı. Diğer yandan Baltacı'nın da muhaliflerinden geri kalır bir yanı olmayıp aynı şekilde iki taraf da birbirlerini saraydan uzaklaştırmanın çaresini arıyorlardı. Kendi aralarındaki ittifakı bilen Baltacı; eğer İstanbul'a gelirse onları katleder, sağ komazdı. Bu yüzden Sadrazam'ın sefere başladığı günden itibaren aleyhtarları da kendi aralarında çalışmalara başlamışlardı. Sadrazam hakkında

> Bu adama her ne kadar hulûs ve muhabbet gösterdik ise de birtakım adi insanların sözlerine inanarak aleyhimizdedir. Öldürülmemize fırsat arıyor. Yarın harpte muvaffak olarak geri dönünce mutlak hakkımızdan gelir. diyorlardı. Bunun için Sadrazam İstanbul'a gelmeden azledilmesi için Padişah'a gidip Şevketlü Efendim, Moskov Kralı ne mertebe mütemerrid bir lain olduğu malumdur. Eğer mukavemete zerre kadar mecali olsa bu kaleleri nasıl verirdi? Bu hâlet kemal-i müzayaka vü ızdırabından olduğu gün gibi zâhir ü aşikâr olup böyle fırsat bin senede bir ele geçmezken Serdar-ı Ekrem Hazretleri murad eylese Moskov Kralı'nı diri tutmaya ve hiç olmadığı halde bari İsveç Kralı'nın alınan kal'asın geri alıverip ordusundaki top ve cephanesini tamamen zapt etmeye minnet yoktu. Kırım Hanı kullarının ve İsveç Kralı'nın Devlet-i Aliyye'ye hayırlı olan sözlerini dinlemeyip küffarın akçasına tamah ile nâmınıza yazılacak cihangirlik unvanını kaçırması manen devlete ihanet gibidir.[7]

diyorlardı.

Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi gerçekten de Rusları şaşkına çevirdi. Türk ordusu hem asker hem de top sayısı bakımından Ruslardan dört kat büyüktü.[8] Baltacı Mehmed Paşa'nın emri ile Türk topçuları Ruslara göz açtırmıyordu.[9] Türk piyade ve süvarilerinin de kontrollü bir şekilde Rus ordusuna saldırması Çar Petro'yu ciddi manada korkuttu ve Senatoya yazdığı mektupta "Benim bütün askerlerimle askerî bir hata işlemeden aldığım uydurma haberler üzerine bizim kuvvetlerden birkaç kat üstün Osmanlı ordusu tarafından ihata olundum. Yiyecek yolları tamamen Türklerin elinde olup Tanrı'nın lütfu olmazsa mağlup ve esir edileceğime şüphe etmiyorum. Şayet esir düşersem beni kendinize çar tanımayınız ve bir şey emredersem yapmayınız. Eğer kurtulup yanınıza gelirsem o vakit emirlerimi icra ediniz. Katlolunursam münasip birini hükümdar yapınız."[10] diyordu.

---

[7] Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1703-1722*, c. II, Haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur ve Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013, s. 860.

[8] Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı* 1711, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951, s. 419-421.

[9] Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 1999, s. 260.

[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV-I, TTK, Ankara, 1978, s. 82.

Baltacı'nın muhalifleri durumu daha da ileri taşıyıp Padişah'ı gazaba getirmek istiyor ve "Moskov Kralı'nı tutmak bir iş mi idi? Lakin kabahat geceleyin gelen altın arabalarındadır." diyorlardı. Padişah III. Ahmed de aslında durumun farkında idi ve bu sözlerin Baltacı'ya muhalif olanlar tarafından uydurulduğunu seziyordu. Baltacı hakkında dedikoduların kendisine ulaştırılmasından sonra gelen haberlere pek kulak asmıyor ve "Bu sözler belki gayza mebnidir. Böyle bir gazada bulunmuş veziri gelişi güzel azletmek münasip değildir." diyordu.[11]

1656'da Köprülü Mehmed Paşa; Mimar Kasım Ağa'nın, Valide Sultan'ın yanında her varışında Paşa'yı övmesi ve devlet yönetimine tavsiye etmesi sonucu sadrazam oldu. Daha önce hiçbir parlak başarısı olmayan, zaman zaman boşta kalan ve dahası kıyıda köşede duran bu ihtiyar adam; artık devletin en kudretli paşası idi. Bu kudret o kadar fazla idi ki Padişah'a ve Valide Sultan'a şart koşmuş ve şartlarını kabul ettirebilmişti. Köprülü Mehmed Paşa ile Valide Sultan sadaret meselesinin halli için karşı karşıya geldiği zaman Köprülü, bazı şartlarının olduğunu söyledi. Valide Sultan "O şartlar nelerdir?" dediği vakit Köprülü, "Müsaade olunur ise arz edeyim." dedi. Valide Sultan "Her ne arz edersen müsaade olunur." sözünü üç kere tekrar etti ve Köprülü Mehmed Paşa şartlarını saymaya başladı. Her bir maddesi birbirinden önemli ve dönemin siyasi durumunu yansıtan şartlar şunlardı:

Birincisi: "Evvela huzur-ı hümayuna her ne telhis edersem tenfiz olunup hilafı buyurulmaya!"

İkincisi: "Ednadan a'laya varınca menasıb u meratib vesair tevcihat hususunda kat'a bir taraftan sevk ve şefaatle bu kullarına ibram buyurulmaya ki devlet-i padişahîye enfa olan ricali istihdam kabil ola. Cümle ihtilalin sebebi şefaat-i na-makuledir."

Üçüncüsü: "Vüzera ve vükeladan birini, ya malına rağbeten veyahut hüsn-i itikadına binaen garim ü şerik makamına vazedip bu kullarının istiklaline halel verilmeye!"

Dördüncü ve son şartı ise: "Bu kulları hakkında ashab-ı ağraz olan münafikine ruhsat-ı kelam verilmeye. Zira cümle âlem devletten hissemend olmak ister. Âlemi cümleten irza kabil değildir. Ol cihetten bu makam sahibine hussad u husema katı çoktur. Hücum-ı nası kat ve fesadı defetmeye, zem ü mesavi kapısını seddetmekten gayri çare yoktur."[12]

Köprülü'nün sadrazam olması sarayda şaşkınlığa yol açtı. Kimsenin bu derece yükselmesini beklemediği ama bazı duyumlar alındığı birisiydi. Zaten bu yüzden gazaba da uğramış, bir dönem saraydan sürgün yolu ile uzaklaştırılmıştı. Saraydaki gelişmeleri yakından takip eden Gürcü Mehmed Paşa, bu

[11] Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1703-1722*, c. II, s. 859-861.

[12] Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, c. IV, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007, s. 1700-1701.

durumdan oldukça tedirgin oluyordu. Bu yüzden de Köprülü Mehmed Paşa'yı Köstendil sancağına sürgün ederek saraydan uzaklaştırdı. Mimar Kasım Ağa'nın Valide Sultan ile sık sık görüşmesi, hakkındaki duyumu daha da ciddi hale getirdi. Mimar Kasım Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirliğe layık olduğunu söyledi. Ancak Valide Sultan'ın aklında Gürcü Mehmed Paşa vardı. Valide Sultan, "eğer Gürcü yapamazsa tekrar görüşülür", diyerek durumu karara bağladı. Bu durumdan haberdar olan ve Kasım Ağa'yı hiç sevmeyen Siyavuş Paşa, Kasım Ağa'yı yanına çağırıp sakalını öptü ve ona teşekkür etti. Çünkü Kasım Ağa, Valide Sultan ile görüşmesinde Siyavuş Paşa'nın Gürcü Paşa'dan daha reşid olduğunu söylemişti.

Saraydan da uzaklaştırılsa, hakkında muhalif ittifaklar da kurulsa Köprülü Mehmed Paşa, 1656'da sadrazam oldu. Muhalifleri, onun sadrazam olduğunu duyunca "Ha hay, Köprülü gibi âdemde mi sadarete geçermiş? Gör ne zamana yetiştik? O koca ihtiyar üç aya kalmaz azlolunur, bakın görün. Bu zamana kadar devlete ne hizmet etmiş ki bir hizmet beklensin." demişlerdi.[13]

Köprülü kendi aleyhine bazı ittifakların olacağını biliyordu. Bunun için hemen çalışmalara başladı. İlk olarak yavaş yavaş saraydaki muhaliflerini yolladı. Valide Sultan ile arası çok iyi olan, vezirlerin nasb ve azlinde etkili olan Kızlarağası Süleyman Ağa ile iyi geçinme yoluna gitti ve yakın dost oldular. Köprülü, Süleyman Ağa'nın gönlünü hoş tutarak sarayı karıştırmasını önlemek istiyordu. Çünkü Kızlarağası, vezirleri ve sadrazamları azlettirmek için sipahi ve yeniçerileri kışkırtıyordu. Köprülü bundan sonra zorbaların peşine düştü. İmparatorluğun dâhili düzenini sağlamaya çalıştı. Köprülü'nün siyasetinde zorbalara ve "yeryüzünde fesat çıkaranlar"a acımak yoktu. Rehin ya da esir almıyor, fidye istemiyor şantaj yapmıyordu. Köprülü kul taifesindeki zorbaları ve Kadızadelileri yakaladığı yerde katlediyordu.

Paşalar arasında gizli ya da aşikâr ittifak ve ihtilaflar Osmanlı Devleti'nin İmparatorluk sürecinde de görülen bir durumdur. Paşaların, padişaha yakın olarak devlet içerisinde yükselmeleri daha çok başarıları sayesinde olsa da birbirlerini devletten tasfiye etmeleri de sıkça görülen bir durumdu. Bu partileşme/gruplaşma; II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde yoğun bir şekilde kendini gösterdi. 16.yy. sonunda Kanuni'nin ölümü; oğlu II. Selim ve torunları III. Murad ile III. Mehmed'in saltanatlarında artık devlet yönetimi paşaların elinde kalmış; 17. yy.'da ise paşalardan saray ağalarına geçmiştir. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Ferhat Paşa ve Koca Sinan paşaların birbirlerine

[13] Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Ertuğrul Oral [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 52. Aynı eserin daha önce farklı yayınları da yapılmıştır. Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 103; Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 62.

olan muhalefeti, Devlet'i amansız bir maceraya sürüklemiştir. Hatta dönemin tarihçisi Mustafa Selanikî Efendi; Sinan ve Ferhat paşaların yaptıklarını hainlik olarak görmekte ve devletin nizam bulması için bazılarının bu iki serdarın kafalarının kesilmesi önerisinde bulunduklarını nakletmektedir. Buna göre yeniçeri ve sipahileri ayaklandırarak birbirlerini öldürmeye çalışan Ferhad ve Sinan paşalar her ne kadar bu girişimlerden kurtulsalar da birbirlerinin peşini bırakmamaktadırlar. Bunun için onları tanıyanlar tarafından "Bu iki serdarun ki biribirine düşmişlerdür, başları saltanat meydanında galtan olmayınca Padişah-ı zemin u zemanun kuvvet-i kahiresi kulûbda cay-gir olmaz." deniliyordu.[14]

Paşaların partileşmesi açısından ve padişah üzerinde etki oluşturmaları bakımından II. Murad Dönemi'nde sarayda kendini gösteren Zağanos Paşa iyi bir örnektir. Zağanos Paşa, II. Murad'ın saltanatındaki sıkıntılı dönemlerde Padişah'a yakın olmuş ve takdirini kazanmıştır. Yapılan mücadelelerde başarılı olmasının da etkisiyle Padişah II. Murad, -Franz Babinger'e göre- kızı Fatma Sultan ile Zağanos Paşa'yı evlendirmiştir. Böylece Zağanos Paşa bir süreliğine II. Mehmed'in hem eniştesi hem de kayınpederi olmuştur. Zira II. Mehmed, ikinci saltanatında Zağanos'un kızlarından Hatice Hatun ile evlenmiş ve Paşa'yı 1456'da sadaretten azlettiği gibi kızını da boşamıştır.[15] Zağanos'un bir diğer kızı da halefi Mahmud Paşa ile evlidir.[16] Ancak Çağatay Uluçay, eserinde Babinger'in Fatma Hatun ile Zağanos Paşa'nın evliliğinde yanıldığını ve vesikalara göre Fatma Hatun'un Zağanos Paşa ile evli olmayıp Çandarlı Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi ile evlendiğini söyleyerek onunla çelişmiştir.[17] Çandarlı İbrahim'in oğlu ve Veziriazam Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi, II. Murad'ın kız kardeşlerinden Hafsa Hatun ile evlenmiştir. Bu evlilikten İsfahan Şah, Ali Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hasan Çelebi ve Mustafa Çelebi adında çocukları olmuştur.[18] Zağanos Paşa'nın II. Mehmed ile ne zaman ve nasıl tanıştığı pek bilinmiyor. Ancak II. Murad'ın oğlu Şehzade Alâeddin'in vefatı üzerine tek veliaht olarak kalan II. Mehmed'e yakın olmuş ve Hadım Şehâbeddin Şahin Paşa ile birlikte güçlü Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'ya karşı siyasi bir muhalefet içine girmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır.

---

[14] Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî 1595-1600*, c. II, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999, s. 501.

[15] Muharrem Eren, *Zağnos Paşa*, Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir. 1994, s. 28.

[16] Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İngilizce Baskıdan Çev. Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s. 162.

[17] Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 17; İzladi Derbendi'ndeki düşmanı takip sırasında esir olur. Bu dönemin bütün Osmanlı kaynaklarında kendisinden Halil Paşa'nın kardeşi, II. Murad'ın damadı olarak söz edilir. Örnek, Neşri, c. II, s. 647.

[18] Uluçay, *Padişahların Kadınları*.., s. 12; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 55 ve kitabın sonundaki soy ağacına bakarak bu evlilik sonrası aileyi takip etmek mümkündür.

II. Mehmed'in, Çandarlı Halil Paşa'ya karşı tavır almasında ilk saltanat yılları etkili oldu. Sultan II. Murad, Şehzade Alâeddin'in vefatı ve Rumeli'deki akıncı beylerinin didişmeleri yüzünden bir hayli üzülmüş ve Osmanlı ordusunun Rumeli'deki gerileyişini de gördükten sonra saltanata bir süre ara vererek dinlenmek istemiştir. II. Murad, bu üzüntüler içerisinde tahttan çekildi.

II. Murad'ın tahttan çekilişi ve sonrasındaki saray politikaları, paşalar arasındaki ittifak ve ihtilafı daha da güçlendirdi. Zağanos Paşa'nın olduğu grup; II. Mehmed'in tahtta kalarak daha aktif rol almasını ve kendisini her şekilde göstererek otoritesini kurmasını istiyordu. Buna rağmen Çandarlı Halil Paşa ise devletin genç Padişah ile birlikte kendine muhalif olan devlet adamları tarafından bâdireye sürükleneceğini düşünerek II. Mehmed'in aldığı kararlara karşı çıkıyor; II. Murad'ın tekrar tahta çıkması ve ordusunun başına geçmesi için onu teşvik ediyordu. II. Murad, Varna Savaşı'nda ordunun başına geçti. Ancak Çandarlı Halil Paşa'nın muhalefet etmesine rağmen II. Murad, sefer sonrasında padişahlığı tekrar almadı ve Sultan II. Mehmed, tahtta kaldı. Bu, Zağanos Paşa ve grubunun ne kadar kuvvetli olduğunun da bir göstergesidir. Çandarlı Halil Paşa'nın Padişah II. Mehmed'e her muhalif tavrı; genç Padişah'ı, kendisinden uzaklaştırıyor ve aralarındaki ipleri tamamen koparıyordu. Ancak 1446'da II. Murad, Çandarlı Halil Paşa'nın baskılarına daha fazla kayıtsız kalamadı ve II. Mehmed tahttan indirilerek II. Murad yeniden padişah oldu. II. Murad'ın yeniden padişah olması Zağanos Paşa ve Şehâbeddin Paşa için iyi olmadı. II. Murad'ın tahtı geri almasından hemen sonra Çandarlı Halil Paşa'nın ilk icraatı, Zağanos ve Şehâbeddin Paşaları merkezden uzaklaştırmak oldu.

Zağanos Paşa'nın aktif bir siyaset takip etmesi, II. Mehmed'in de istediği bir politikaydı. Ancak Çandarlı Halil Paşa tarafından kısıtlanması, kendini göstermek isteyen genç Padişah'ın öfkelenmesine neden oluyordu.

II. Mehmed, 1451'de II. Murad'ın ölümü ile yeniden ve kesintisiz olarak tahta çıktı. Saltanatının ilk yıllarında kendisine öfke duysa dahi bunu belli etmedi ve Çandarlı Halil Paşa'yı veziriazamlıkta bıraktı. Merkezden uzaklaşmış olan Zağanos ve Şehâbeddin paşalar da II. Mehmed'in padişah olmasından sonra yeniden Sultan'ın yanına geldiler. Zağanos Paşa, çok erken yaşlarından itibaren II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi ya da fethini düşünmesi için onu fikren hazırlıyordu. Bu, adını tarihe kazıyacak olan büyük fetih olduğu için II. Mehmed'i de heyecanlandırıyordu. Bunun için II. Mehmed ve Zağanos Paşa, İstanbul'un fethi için çalışmalara başladı. Zağanos Paşa, Rumeli Hisarı'nın inşasında büyük rol oynadı. Hisar'ın yapımı için gerekli malzemelerin tedariki ile işe başladı ve II. Mehmed, diğer vezirler gibi Hisar'ın bir kulesinin inşasını bizzat ona verdi. Zağanos Paşa'nın inşa ettirdiği kısımda iki kitabe bulunur. Kitabelerdeki unvanının *"Vezirü'l-muazzam"* şeklinde yazılması

Zağanos Paşa'nın II. Mehmed yanındaki kudretini göstermesi açısından son derece önemlidir. Zağanos Paşa ayrıca İstanbul'un fethi için gerekli harp aletlerini de tedarik ediyor ve artık aşikâr olan fetih düşüncesine muhalefet edenlere de bizzat İstanbul'un fethini savunarak Padişah'ın yanında duruyordu. Fethe hem fikrî hem de fiilî olarak gönüllü olduğu için İstanbul'un fethinde stratejik öneme sahip olan Haliç surları karşısındaki kesimde Galata-Kasımpaşa sırtlarında konuşlandı.

İstanbul'un fethinin en kritik günü 20 Nisan idi. Bu tarihte Padişah II. Mehmed kaygılanmış ve kuşatmayı kaldırması yönünde üzerindeki baskılar artmıştı. Özellikle Çandarlı Halil Paşa'nın fethe başından beri karşı olması moralini daha da bozuyor ama Zağanos Paşa'nın teşvikleri ile gayrete geliyordu. Çünkü Osmanlı ordugâhında bazı sıkıntılar yaşandığı gibi muharebenin son günlerinde umumi hücum yapılacağı sırada Batı'dan kötü haberlerin gelmesi endişelere yol açıyordu. Ancak Zağanos Paşa'nın da geri adım atmaması her zaman takdir ediliyordu. Çandarlı Halil Paşa her zaman olduğu gibi fethin en kritik gününde de sürekli olarak Macarları işaret ediyor ve Bizans İmparatoru'na yardıma geldiklerini söylüyordu. Dahası, ona göre bütün Hristiyan dünyası İstanbul'a yardım için büyük bir ittifak kurmuş ve harekete hazır hale gelmişti. Bunun yanı sıra ikinci vezir konumundaki Zağanos Paşa ise bu ittifaka hiçbir zaman ihtimal vermedi. Aktarıldığına göre Zağanos Paşa bu mecliste II. Mehmed'e "Padişahım senin kudretin çok ve büyüktür, öyle ki dünyanın hiçbir hükümdarı seni yenemez. O kadar günden beri muharebe ettiğimiz İstanbul şehrini şimdi terk etme. Halen Romalıların İmparatorluğu ehemmiyetsizdir. Şehrin surlarını dövmüş bulunuyoruz ve bunlar bizim topların tesiriyle yarı yarıya tahrip edilmiştir. Bundan başka biliyorum, İtalya'daki Latinlerden de hiçbir yardım beklemiyorlar." dedi.

Zağanos Paşa'nın bu görüşü Divanda bulunan Turhan Bey tarafından da kabul gördü ve Batı'dan İstanbul'a yardım gelmeyeceğini, gelse dahi kendi kuvvetleri ile onlara mukavemet edip geçişlerine mâni olacağını söyledi. Bunun üzerine Mehmed kendini topladı ve Divanda bulunanlara "Sanki bütün dünyayı zapt eden Makedonyalı İskender'in kudreti benimkinden fazla mıydı? Artık muharebe etmek ve talihi denemek istiyorum. Zira büyük babam ve babam gelmiş ve muharebe etmişlerdi. Lâkin bugün benim sahip olduğum büyük ordu onlarda yoktu ve hele bendeki toplara onlar mâlik değillerdi. Onun için ey Zağanos, sana diyorum; bütün kuvvetlerimizle muharebe edeceğimiz günü istediğin gibi hazırla! Orduları istediğin gibi yerleştir, şehre gidip yardım etmelerine meydan vermemek için Galata'yı kapa! Beğendiğin gibi hareket et." dedi. Böylece II. Mehmed, en başından beri İstanbul'un fethine

kendisini teşvik eden lalasına umumi hücum saatini belirlemesini istiyor ve adeta orduyu ona emanet ediyordu.[19]

29 Mayıs 1453'te İstanbul fethedildi. Fetih sonrasında Çandarlı Halil Paşa hakkında, kuşatmayı kaldırmak için Bizans'tan rüşvet aldığı iddia edildi. Bu yüzden Çandarlı Halil Paşa, azledilerek hapsedildi ve 40 gün sonra da infazı gerçekleşti. Bu Zağanos Paşa'nın *"paşalık imparatorluğu"*nu kurduğu bir zamandır. Bundan sonra Fatih, Zağanos Paşa ile akrabalık kurar. Zağanos Paşa, kızını II. Mehmed'e vererek onun kayınpederliğine yükselir ve aynı zamanda Çandarlı'nın idam edilmesinden sonra 1453'te veziriazam olur. Ancak onun veziriazamlığı fazla uzun sürmez. Zağanos Paşa, 1456'daki Belgrad Kuşatması'na da katılır. Sefer başarısız olur ve Zağanos Paşa, veziriazamlıktan azledilir. Azledilmesinin sebebi olarak; Halil Paşa'ya karşı güçlü bir muhalefet kurması ve Padişah'a çok yakın olmasından dolayı ortaya çıkan memnuniyetsizliğin giderilmek istenmesini söyleyenler de vardır. Şüphesiz her ne sebeple olursa olsun Zağanos Paşa merkezden uzaklaştırılmıştır. Farklı bölgelerde yine devlet hizmetinde bulunsa da eski kuvvetini kaybetmiştir. Trabzon'un fethinden sonra 1464'de öldüğü tahmin edilmektedir.[20] Zağanos Paşa'nın birçok hayır eseri vardır. Türbesi Balıkesir'de olmakta birlikte Trabzon'da da eserleri bulunur. Balıkesir'de bir cami [Paşacamisi], bir hamam [Paşahamamı], bir imarethane, bir çeşme, İftelle köyünde [Pamukçu kasabası] bir kaplıca, bir muallimhane [bugün mevcut değil] yaptırmış, Balıkesir'in eteğinde bulunduğu dağdan su getirtmiştir. Bu su, cami ve hamamın ihtiyaçları için kullanılmıştır. Ayrıca Trabzon'da bir köprü, Edirne'de bir bekârhane, Kula ilçesinde bir su yolu ile bir mescid, Sofya'da bir hamam ile Filibe'de bir cami vardır.[21]

Çandarlı Halil Paşa ise söylendiği gibi İstanbul'un fethine muhalefet etmekte idi. Karşısında aksini savunan Molla Gürani, Akşemseddin, Zağanos ve Şehâbeddin paşalar gibi güçlü bir grup olmasına rağmen her seferinde İstanbul Kuşatması'nın kaldırılmasını -kötü haberleri bahane ederek- teklif ediyordu. Nihayet Halil Paşa, 30 Mayıs 1453'te azledildi. Çocukları ile birlikte tevkif edildi. Daha sonra çocukları serbest kaldı ise de kendisi idam edildi. Malları devlet tarafından müsadere edildi. Ama II. Bayezid Devri'nde malları yeniden çocuklarına verildi. Türbesi İznik'te Yeniçarşı Caddesi'nde bulunmaktadır. Çandarlı ailesinden gelen Halil Paşa, Osmanlı Devleti'ne hizmet edecek olan birçok âlim ve paşa yetiştirmiştir. Kendisi de zengin, cömert,

---

[19] *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, Hz. Şerif Baştav, Ankara DTCF, Ankara, 1973 s. 143-144.

[20] Feridun Emecen, "Zağanos Paşa", *DİA*, c. 44, s.72-73.

[21] Muharrem Eren, *Zağnos Paşa*, Balıkesir Lions Kulübü, İstanbul, 1987, s. 46-47.

devlet idaresinde tedbirli, tecrübeli ve ihtiyatı elden bırakmayan biri olarak gösterilir.[22]

Osmanlı Devleti'nin Fatih ile başlayan imparatorluk sürecini tasvir etmek amacıyla kullanılan *"Köleler İmparatorluğu"* tabiri gerçekten de Fatih'in arkasında bıraktığı Osmanlı Devleti'ni çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Kulların devlet kademesine girmesi, Fatih ile başlamayıp ecdadından gelen bir sistem ise de Fatih; bu durumu kanunlaştırmış ve adeta kökleşmesini sağlamıştır. Bu durum ileriki dönemlerde Türkler ve devşirmeler arasında bir gerilimin de yaşanmasına neden olmuştur. Dahası yüksek devlet kademelerindeki mevkilerin özellikle de veziriazamlığın, kendilerinin hakkı olduğunu ve bunun devlet geleneği olduğunu savunan devşirmeler; Karaman Türk'ü olan Pirî Mehmed Paşa'nın veziriazamlığını bu yüzden istememişlerdir. Onun veziriazamlığını adeta bir gasp, en azından haksızlık olarak görmekte idiler. Kul sistemini Fatih, devlet mekanizması haline getirdi. Buradaki amacı merkezî otoriteyi yani mutlak güç olarak padişahı devlet yönetiminin zirvesinde tutmak suretiyle dünyada Allah'tan başka kimseye hesap vermez ve yönetimini sorgulanamaz kılmak idi.[23]

Fatih'in mutlak güç olarak padişahı merkeze alması ve kullardan örülü bir devlet örgütü kurma çabası; şüphesiz onun şehzadelik ve özellikle de ilk saltanat yıllarında bu fikre sahip olduğu ve sonrasındaki gelişmelerin de bunu mecburi hale getirdiğini göstermektedir. Zira Fatih, ecdadı Yıldırım Bayezid'in yarım bıraktığı merkezî bir imparatorluk kurma düşüncesini de bu şekilde yerine getirmiş oldu. Bu yüzden Fatih'in şehzadelik yıllarını her ne kadar açık tarihî bir veri olarak öğrenemesek de özellikle ilk saltanat yılları (1444-1446) ile saltanat sürmüş sâbık bir padişah olarak Manisa'da geçirdiği 5 yıl (1446-1451) ve ardından İstanbul'un fethi sürecinde uykularını kaçıran muhalif tavırlar bunda etkili olmuştur. Bu yüzden *"paşalar ve padişahlar"* arasındaki iktidar mücadelesini görebilmek için Fatih Dönemi bize net bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Fatih, babası II. Murad'ın nasıl bir süreçten geçtiğini görmüş, onun durumuna düşmemek için devlet yönetiminde radikal reformların gerekliliğine kanaat getirmiştir. Ayrıca dedesi Yıldırım Bayezid'in ne yapmak istediğini net kavramış ve bu hedefe ulaşmak için amacından asla şaşmamıştır. Esasen Fatih, sağlam bir devlet için geçilmesi gereken bir süreci tamamlamıştı. Bu süreç çok sancılı olmuş ve hiç şüphesiz en büyük sıkıntıları da II. Murad çekmişti.

---

[22] Münir Aktepe, "Çandarlı Halil Paşa", *DİA*, c. 8, s. 212-213.

[23] Halil İnalcık, "Padişah", *DİA*, c. 34, s. 140-143.

Paşaların Akıl Oyunları ve II. Murad'ın Cülusu

Doukas'ın aktardığına göre Çelebi Mehmed Mayıs 1421'de Edirne yakınlarında avlanmak ister. Sürek avını takip ettiği bir sırada ormandan hızlıca bir domuz çıkar ve Çelebi Mehmed'in önünde belirir. Padişah elindeki mızrak ile domuzu avlamak için hamle yaptığında birden bire bir nüzul [felç, inme] isabet eder ve yarı baygın bir şekilde atından aşağıya düşer. Etrafında bulunan solaklar hemen padişah'ı düştüğü yerden kaldırır ve yakın olduğu için doğruca Edirne Sarayı'na götürür. Bu sırada Padişah nüzul ve düşmenin etkisi ile hayli yorgun bir haldedir. Ancak Padişah'ın rahatsızlandığını duyan yeniçeriler *"babalarını"* görmek ister ve Saray'ın önünde toplanırlar. Gün doğumunda Çelebi Mehmed güçlükle de olsa yeniçerilere kendisini gösterir ve iyi olduğu izlenimini verir. Bütün ordu padişahın iyi olduğunu görünce *"Padişahım çok yaşa!"* diyerek onu selamlarlar. Ancak ertesi gün yeni bir nüzul daha isabet eder ve Padişah'ın dili tutulur. Padişah yatağa düşer. Henüz 42 yaşında genç denebilecek bir çağda olmasına rağmen bu hastalıktan kurtulamayacağını anlar. Bu sırada yanında Rumeli Beylerbeyiliğini de uhdesinde bulunduran Veziriazam Bayezid Paşa, İkinci Vezir Çandarlı İbrahim Paşa ve hem bir asker hem de bir mimar olan üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa vardır. İki saray hekimi ise çoktandır Padişah için ilaç hazırlama telaşına düşmüştür. Bunlar arasında Veziriazam Bayezid Paşa'nın ayrı bir önemi vardı. Zira yine Doukas'ın söylemi ile Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in bütün güçlüklerde ve kederlerinde hep onun yanında bulunmuştu. Şimdi son nefesini verirken yine çok sevdiği ve adeta kader ortaklığı yaptığı lalası ve Veziriazamı Bayezid Paşa onu yalnız bırakmıyor, başucundan ayrılmayarak hekimlerin neler yaptığını yakından takip ediyordu. Onlar etrafında koşuşturadursun mazideki günler Çelebi Mehmed'in gözlerinde tüllenmeye başlamıştı bile!..[1] Çelebi Mehmed Bursa'dan sonra Edirne'yi de hâkimiyet altına alıp 1413'te Osmanlı Devleti'nin padişahı olarak tahta çıktığında hiç vakit kaybetmeden Bayezid Paşa'yı veziriazam yaptı. 12 yaşındaki Çelebi Mehmed 1399'da Tokat, Sivas ve Ankara'yı içine alan Amasya sancağına gönderildiğinde yanında lala olarak Bayezid Paşa vardı.[2] 1402'de babası Yıldırım Bayezid ve diğer kardeşleri Süleyman, Musa, İsa ve Mustafa gibi o da muharebeye katıldı. Ancak ordunun merkez ve kanatlarında

---

[1] Mikhael Doukas, *Tarih; Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 112.

[2] Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 121.

değil, kuvvetle muhtemel yaşının küçüklüğünden dolayı ordunun gerisinde yedek kuvvet olarak muharebeyi takip ediyordu.[3] 28 Temmuz 1402'deki Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in ordusu dağılıp oğulları Musa ve Mustafa ile birlikte esir olması, Osmanlı Devleti'ni yeni bir maceraya sürükledi. Bu sırada Çelebi Mehmed ordunun bozguna uğradığını görünce lalası Bayezid Paşa ile birlikte harp meydanından ayrılarak sancak valiliği yaptığı Amasya'ya

Hünername'de II. Murad'ın Haziran 1421'de Bursa'da tahta cülusu. Erkân-ı devlet ve Kapıkulu askerleri protokole göre padişaha sadakatlerini sunuyorlar. Padişah'ın sağında paşaları ile Kazasker ve Bursa Kadısı Molla Fenari görülüyor. Padişahın arkasında silahdarlar sultanın ok, yay ve gürzünü tutuyor. Aynı zamanda içoğlanları da padişahın huzurundalar. Ön cephede de elinde değnek ile kapıcılar kethüdası protokolü düzenliyor. Buna göre II. Murad; Bursa'da tahta cülus ettiğinde Bayezid Paşa veziriazam, Çandarlı İbrahim Paşa ikinci vezir ve Hacı İvaz Paşa'da üçüncü vezir idi. II. Murad padişahlığını ilan ettikten sonra Bizans elçileri gelmiş ve Padişah'tan kardeşlerini istemişti. Bayezid Paşa, II. Murad'ın kardeşlerini Bizans İmparatoru'na rehin vermeyi kabul etmeyince Mustafa Çelebi Bizans tarafından Osmanlı sultanı ilan edilmiş ve Rumeli'deki mücadelesinde desteklenmişti. Böylesi büyük bir meseleyi II. Murad, karşısında duran paşaları sayesinde aşmayı başardı. Ancak bu sırada Veziriazam Bayezid Paşa'da hayatını kaybetti. Hünername; Minyatür ve Sanatçıları, İstanbul, 1969, s. 14.

[3] Uzunçarşılı, "Mehmed I", *MEB-İA*, c. 7, s. 497.

çekilme kararı aldı. Gidebildikleri yere kadar atları ile birlikte giden Çelebi Mehmed ve Bayezid Paşa, sonrasında yollarına yayan devam etmek zorunda kaldılar. Ancak az sonra çocuk yaştaki şehzade bu yolculuğa dayanamadı ve ayakları şişerek yürüyemez hale geldi. Diğer yandan durup dinlenmek de bu sırada son derece tehlikeli idi. Zira Timur'un kendilerini takip ettirme tehlikesi olduğu gibi, bölgedeki eşkıyaların da saldırısına maruz kalabilirlerdi. Bu yüzden bir an önce güvenli topraklara, Tokat veya Amasya'ya kendilerini atmak için gayret gösterdiler.

Çelebi Mehmed'in yürüyemez olduğunu gören lalası Bayezid Paşa, Şehzade'yi sırtına aldı ve yola o şekilde devam ettiler. Durmaksızın yollarına devam eden Bayezid Paşa, kimi yerde Çelebi Mehmed'i güvenli bir yere saklayıp kendisi de Kalenderî dervişi kılığında üzerinde tek bir entari ile köylere ve evlere gidiyor, ekmek dileniyordu. Kendisine verilen ekmeği doğruca Çelebi Mehmed'e getiriyor ve Şehzade'nin karnını doyuruyordu. Böylece geleceğin sultanı olacak Çelebi Mehmed'e ne kadar sadık ve güvenilir olduğunu gösteren Bayezid Paşa, lalalığının da hakkını yerine getiriyordu.[4] Tokat'a yaklaştığında Çelebi Mehmed, Bursa'ya yönelmek istedi. Devletin hazinesi orada idi. Ancak bölgenin tehdit altında olmasından dolayı eski başkente gitmek sakıncalı görüldü. Sonrasında Amasya'ya gitme kararı alındı. Ancak Amasya'nın yönetimi de Timur'un maiyetinde bulunmuş olan Kara Devletşah'a verilmişti. Halk bunu istemeyip Çelebi Mehmed'i davet etti. Çelebi Mehmed de Kara Devletşah'a yaptığı bir baskınla onu öldürdü ve Amasya'ya girmeyi başardı. Ayrıca Çelebi Mehmed Amasya'ya girdiğinde Kubadoğlu, Mezid Bey ve Taşan ailesi gibi Timur'un hükümdarlığını kabul etmiş aileler ile karşılaştı. Kendisi de 1403'de Timur'un hükümdarlığını kabul etti ve bastırdığı sikkede Timur adını zikretti. Ayrıca Çelebi Mehmed şehir eşrafı ve ulema tarafından desteklenirken Yıldırım Bayezid'in hükümdarlığında Osmanlı hanedanına tepki gösteren yerel beylerin muhalefeti ile karşılaştı.

Doukas'a göre Bayezid Paşa Arnavut idi ve Yıldırım Bayezid zamanında sarayda yetişti. Ancak Bayezid'in babasının ismi Yahşi olması hasebiyle onun Amasya'nın köklü ve nüfuzlu bir ailesinden gelmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Çelebi Mehmed'in Amasya'ya yerleştikten sonra buradaki yerel Türk hanedanlarını ortadan kaldırması ve kendi otoritesini kurması takip edildiği zaman Bayezid Paşa'nın da Amasya'nın yerli ve köklü bir ailesinden gelmiş olması akla daha uygun gelmektedir. Böylece Çelebi Mehmed'in ağabeyi Emir Süleyman, babasının Veziriazamı Çandarlı Ali Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı kendi safına almışken Çelebi Mehmed'in de Türkmen ailesinden gelen nüfuzlu ve dirayetli bir devlet adamı olan Bayezid Paşa'yı yanında tuttuğu görülür. Bayezid Paşa hem Amasya'daki yerel hanedanların bastırılmasında

[4] Doukas, s. 112.

ve hem de Çelebi Mehmed'in padişahlığı sırasında 1416'da Manisa-İzmir dolaylarında ortaya çıkmış Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarının bastırılmasında da etkili oldu. Hatta bu sırada Çelebi Mehmed, Edirne'den ayrılamayıp kardeşi Mustafa Çelebi gailesi ile uğraştığı için Veziriazamı Bayezid Paşa ve 12 yaşındaki oğlu Şehzade Murad'ı görevlendirdi.

Bu dönemlerde 25 yaş civarında ve İzmir'de bulunan Doukas, Börklüce Mustafa İsyanı'na şahit olan ve en derli toplu bilgileri verenlerden birisidir. Aktardığına ve tarifine göre Kalenderî dervişi kılığında olan Börklüce Mustafa, Batı Anadolu'daki Türkmenler üzerinde hayli etkili oldu. Bir süre sonra adını duyurdu ve etrafında binlerce mürit toplanmaya başladı. Bunlar Börklüce Mustafa'ya "Dede Sultan" demekle beraber, adeta büyülenmişçesine onu bir kurtarıcı olarak görüyorlardı. İsyanı bastırmak üzere gönderilen Timurtaş Paşazade Ali Bey de başarılı olamamış ve Manisa'ya çekilmek zorunda kalmıştı. İşte bundan sonra 12 yaşındaki Murad ve Veziriazam Bayezid Paşa bölgeye gönderildi. Nakledildiğine göre isyanda parmağı olan uzaktan yakından bu işe karışan hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmadı ve hepsi katledildi. Diğer yandan Börklüce Mustafa da yakalandı. Bayezid Paşa onu deve üzerine yerleştirilen "T" biçimindeki bir kalasa avuçları açık kalacak şekilde mıhladı. Bayezid Paşa, Börklüce Mustafa'yı müritlerinin gözü özünde Selçuk'ta dolaştırmaya başladı ve diğer yandan da onlara bu inançtan vazgeçmeleri için çağrıda bulundu. Ancak hiç birisi inandıkları yoldan geri dönmediler. Bunun üzerine Bayezid Paşa da deve üzerinde asılı duran Börklüce Mustafa'nın gözleri önünde müritlerini kılıçtan geçirmeye başladı. Kadın erkek ayırt etmeksizin öldürmeye başladı. Börklüce Mustafa'nın müritleri öylesine büyülenmişti ki bedenlerini kılıçlar doğrarken bile gülümseyerek can veriyor ve "Dede Sultan *yetiş!*" bağırışları ile her tarafı inletiyorlardı. Bu takipten kurtulamayanların hepsi inançlarının diyetini canları ile ödediler. Börklüce Mustafa da daha sonra asıldığı yerden indirildi ve parça parça edildi. Buna rağmen hâlâ ona inananlar vardı ve bir gün mutlaka gelip kendilerini kurtaracağını ümit ediyordu. Dahası bu olaylara şahit olan keşiş dahi Doukas'a birgün onun mutlaka geleceğini söylüyordu. Zira Börklüce Mustafa'nın vaat ve telkinleri o kadar inandıcı ve kuvvetli idi ki mesajının ulaştığı Türkmenlerin buna katılmaması imkânsızdı. Buna göre kadınlar dışında herşey toplumun ortak malı olacaktı. Yani yiyecekler, çift hayvanları, tarlalar ve evler komşuların ortak kullanımına her zaman açıktı. Yalnız tek istisna kadın ve kızların ortak kullanılmayacak olması idi. Buna göre bir kimse rahatça bir diğerinin evine girecek, o da istediği zaman bir diğerinin evine girip ortak kullanım özgürlüğünden istifade edecekti.[5]

[5] Doukas, s. 98-99.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bu çıkışları İznik'de ev hapsinde olan Şeyh Bedreddin'i de harekete geçirdi. Kendisi İslam âlimi olmakla beraber Musa Çelebi'nin kazaskeri idi ve 3 yıllık zaman içerisinde ilmi ile herkesi adeta büyülemişti. Muhtemelen daha bu günlerde resmî inanca ters birtakım düşüncelerini belli ediyordu. Zira Musa Çelebi'nin ortadan kaldırılmasından sonra kendisi İznik'e getirilmiş ve ev hapsine konularak kendisine 1.000 akça aylık maaş bağlanmıştı. Şeyh Bedreddin, kazaskerliğinde özellikle Rumeli'de verdiği tımarlar ile uç beyleri arasında tanınmış ve muhtemelen düşünce yapısı ile de onların dikkatlerini çekmişti. Börklüce Mustafa'nın isyanına paralel olarak hacca gitme bahanesi ile Sinop'a, oradan Kefe'ye ve oradan da kendi düşüncesinin yoğun bir şekilde paylaşıldığı ve dahası akıncıların karargâhı olan Deliorman'a geldi. Muhtemelen burada kendisine katılmasını ümit ettiği akıncı beyleri ile isyanına askerî bir kimlik de kazandırmak istemiş olmalı. Diğer yandan bu dönemde sultanı belirleyen elit sınıfın Rumeli akıncı beyleri olduğu hatırlacak olursa onun buraya neden gelmiş olduğu daha net anlaşılmaktadır. Deliorman'a gelen Şeyh Bedreddin burada "Gelün, şimden gerü padişahlık benümdür. Taht bana musarrahdur. Sancak isteyen gelsün. Ve tımar isteyen gelsün. Ben şimden gerü huruç etdüm. Bu vilayetde halife benem. Mustafa, Aydın elinde huruç etdi. Ol dahi benüm hizmetkarumdur." diyerek kendi adı ile özdeşleşecek ve asırlarca problem halinde kalacak isyanını başlattı. Ancak ne kendisinden tımar almış olanlar ne de tımar ümit edenler Şeyh Bedreddin'in yanına geldiklerinde aynı heyecanı göremediler. Bu sırada Bayezid Paşa ve Şehzade Murad, Börklüce Mustafa İsyanı'nı başarılı bir şekilde bastırarak kuvvetleri ile Şeyh Bedreddin üzerine hareket ettiler. Osmanlı kaynaklarının aktardığına göre Şeyh Bedreddin için gelenler "Bunun işinde hayır yok!" diyerek onu tuttular ve o sırada Serez'de olan Çelebi Mehmed'in huzuruna çıkardılar. Kendisi ulema olduğu için idamı da şer'î usullere göre olmalı idi. Aşıkpaşazade'nin aktardığına göre Acem'den gelmiş olan Mevlana Haydar'a şer'an cezasının ne olduğu soruldu. O da "Kanı helaldür amma malı haramdır." diyerek katline ferman çıkardı. Bunun üzerine Şeyh Bedreddin hiç vakit kaybetmeden Serez'deki pazar içinde herkesin gözleri önünde asılarak idam edildi. İbret olması için de bedeni birkaç gün ipte asılı kaldı. Sonrasında müritleri onu ipten alarak defnettiler.[6] Her şeye rağmen Şeyh Bedreddin'in idam edilme sebebi onun düşünce yapısı değil, Osmanlı yönetimine isyan etmesi ve bir bakıma alternatif oluşturması idi.

Menakıb-ı Şeyh Bedreddin'i yazan Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil, dedesinin idamı konusunda ilginç bazı bilgiler verir. Buna göre her şeye rağmen Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin'i affetmiş ve idamına rıza göstermemişti. Ancak Veziriazam Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in affına karşı çık-

[6] Bilal Dindar, "Bedreddin Simavi", *DİA*, c. 5, s. 331-334.

mış ve bunca badirelerden sonra onun serbest kalmasını doğru bulmamıştır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed serbest bırakılmasını istese de Bayezid Paşa görüşünden dönmemiş ve onun baskısı sonucu idam edilmiştir. Hatta Hafız Halil, dedesi Şeyh Bedreddin'in idamını savunanların bir süre sonra adeta çarpıldıklarına dair birtakım göndermeler yapar. Buna göre Şeyh Bedreddin'in idamını isteyenlerin başında gelen Bayezid Paşa, 1421'de II. Murad'ın amcasını durdurmak için gittiği sırada Sazlıdere'de idam edilecektir. Hatta Menakıb'da bu durum "İntikam oldı ana da arada, türbesi yapıldı Sazludere'de." diyerek açıklayacaktır. Hafız Halil, dedesi Şeyh Bedreddin'in idamını isteyenlerden bir diğerini de isim vermeksizin "Biri Şah'un hâcesiydi iy hâcem, gözleri ama olub çekdi nedem." diyerek işaret edecektir. Buna göre gözlerinin âmâlığından bu kişinin Molla Fenarî olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira hayatının sonlarına doğru gözleri artık görmez olan Molla Fenarî'nin de bu sırada Şeyh Bedreddin'in idamını istemiş olması kuvvetle muhtemeldir.[7] Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve sonrasında yüzyıllara damgasını vuracak olan Şeyh Bedreddin İsyanı bastırıldıktan sonra Şehzade Murad ve Bayezid Paşa, Edirne'de muzaffer bir eda ile Çelebi Mehmed'in huzuruna çıktı. Çelebi Mehmed, oğlu Murad'a çeşitli armağanlar verdi ve sonrasında Yörgüç Paşa'yı[8] kendisine lala yaparak onu Amasya'ya gönderdi. Kendisi Veziriazam Bayezid Paşa ile merkezde kaldı.

Ölüm döşeğindeki Çelebi Mehmed'in yanındaki bir diğer paşa ise İkinci Vezir Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idi. Kendisi, babası ve ağabeyi Ali Paşa gibi âlim ise de onlar gibi ordu sevk ve idaresinde bulunmuş bir komutan değildi. Yıldırım Bayezid zamanında kadı olduğu tahmin edilmekle beraber, ağabeyi Ali Paşa'nın 1405 tarihli vakfiyesinde kendisinin Bursa kadısı olduğu görülmektedir. Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'na İbrahim de katılmış ve veziriazam olan ağabeyi Çandarlı Ali Paşa ile muvafık hareket ederek Timur ile meydan muharebesi yapılmasından kaçınmıştı. Buna göre Veziriazam Çandarlı Ali Paşa, Yıldırım Bayezid'e verdiği tavsiyede Timur'un ordusunun büyüklüğünden bahisle onu Anadolu'da dolaştırıp ordusunu yormak ve sonrasında vur kaç taktikleri ile askerlerini bezdirip en sonunda imha etmekti. Ancak Yıldırım Bayezid, Timur ile bir an önce vuruşmak ve neticeyi görmek için bunu kabul etmedi ve hemen harp hazırlığına başlanmasını emretti.[9]

---

[7] *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Eti Yayınevi, İstanbul,1967, s. 124-125.

[8] Fahamettin Başar, "Yörgüç Paşa", *DİA*, c. 43, s. 566-567.

[9] Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihal Atsız, [Osmanlı Tarihleri I], Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949, s. 143.

Veziriazam Çandarlı Ali Paşa'nın kardeşi İbrahim de Yıldırım Bayezid'in cesaretine güveniyor ancak bunun savaşı kazanmak için yeterli olmadığını biliyordu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Chalkokondyles'den naklettiğine göre Çandarlı İbrahim Paşa da ağabeyi Ali Paşa ile aynı görüşte idi ve Yıldırım Bayezid'e şu şekilde tavsiyede bulunuyordu.

> Padişahım, eminim ki sen bugün dünyanın harpte en ziyade tecrübe görmüş, sertleşmiş ve pişmiş askeriyle harbe hazırlanıyorsun. Ben bu askerlerden bahsolunan birçok meclislerde bulundum ve daima onların cesaret ve şecaatinden bahsedildiğini işittim. Aldığımız malumata göre Timur'un askeri bizimkinin üstündedir. Gelişigüzel düşmana hücum edecek olursak bütün kuvvetimizi israf etmiş olacağız. Her iki ordunun harp sistemi birbirine uymaz. Eğer Timur makul hareket ederse bütün kuvvetlerini harbe sürmez ve bizi mütemadi yorgunlukta bulundurur. Çarpışmada galip gelsek bile Timur harbe sürmediği zinde kuvvetle bizi yıpratır. Firarları bile tehlikelidir. Toplanıp hücum ederler. Her ne şekilde olursa olsun kuvvetli düşmanla çarpışmak taraftarı değilim.[10]

Ancak Yıldırım Bayezid bu tavsiyelerin hiçbirine uymadı ve harp meydanında da uygun stratejiyi kollamaktan geri durdu.

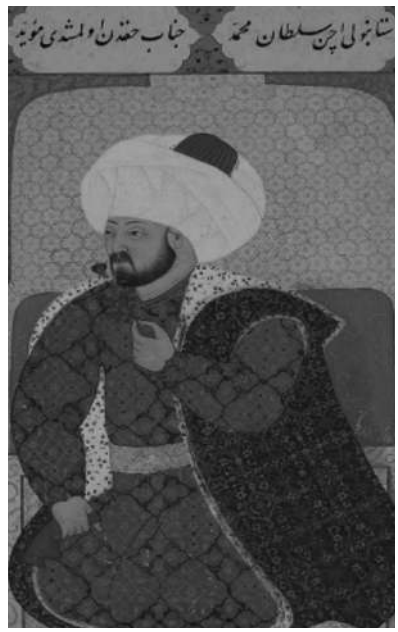
Ankara bozgunundan sonra Çandarlı İbrahim Paşa'yı Musa Çelebi'nin yanında görüyoruz. Ancak nasıl ki Emîr Süleyman umursamaz tavırları ile yanındakileri kendisinden uzaklaştırdı ise Musa Çelebi de şedit davranışları yüzünden etrafındakileri dağıttı. Hatta Emîr Süleyman Edirne Hamamında şarap içmekte iken Gazi Evrenos Bey gelmiş ve Musa'nın Edirne yakınında olduğunu haber vererek hazırlanmasını istemişti. Bunun üzerine Emîr Süleyman umursamaz bir tavırla kardeşi Musa Çelebi için "Hacı Lala, beni sohbetimden ayırma. Anın canı yoktur ki bunda gelip benimle mukabil ola." diyordu. Bunun üzerine Hacı Evrenos Bey, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın yanına gitmiş ve durumun ciddiyetinden bahisle "Ey Ağa yörü, sen dahi var, senin sözünü işidir ola." demiş. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da şarap içmekte olan Süleyman'ın yanına gidip duruma dikkat çekmiş. Fakat Emîr Süleyman hiç beklenmedik ve dahası hayatının hatasını yapmış. Kendisini uyaran Yeniçeri Ağası'nı hamamdakilere tutturan Emîr Süleyman, Hasan Ağa'nın sakallarını yolduarak onu küçük düşürmüş. Bunun üzerine hamamdan çıkan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa "Ey beyler ey ulular, bu bela bize nedir? Hürmetse ancak ola. Bu kişiden devlet ve saadet gitti. Şöyle bilmiş olasız ki ben Musa katına giderem, benimle gelen kapı oğlanı gelsin." dedi ve atına binerek kendisini takip eden yeniçerilerle birlikte Musa Çelebi saflarına katıldı.[11] Musa Çelebi de

[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK, Ankara, 1988, s. 46, dipnot 3.

[11] Neşri, II, s. 483.

Emîr Süleyman'ı bertaraf ettikten sonra ondan geri kalmadı. Etrafındaki Rumeli beylerini eskiden Süleyman taraftarı olduğu için tahkir eden Musa Çelebi, herkesten zorla haraç alma yoluna gitti.

Oruç Beğ Tarihi'nde nakledildiğine göre Musa Çelebi, Yıldırım Bayezid zamanında akıncıbaşı idi ve Rumeli Akıncıları ile birlikte akınlara katılırdı. Bu yüzden Rumelili onu çok iyi tanır ve cesaretinden dolayı takdir ederdi. Onun bu dönemde tanınmış olması ve Akıncılarla birlikte sefere katılması uç beylerinin Musa Çelebi'nin yanında yer almasında etkili oldu. Hatta Musa Çelebi, Mihaloğlu Mehmed Bey'i Rumeli beylerbeyi yapmıştı. Ayrıca Turhan Bey de Musa Çelebi safında yer aldı. Ancak Emîr Süleyman safında yer alan Evrenos Bey, halkanın dışında kalmıştı. Musa Çelebi şansı ile kapıkulu ocağını yanına çekmiş ve şimdi de bütün Rumeli uç beylerini kendi tarafında görmek istiyordu. Zira yeniçeriler ve akıncı beyleri yanında durduğu sürece hiçbir askerî güç onu tahtından edemezdi. Nakledildiğine göre Musa Çelebi Evrenos Bey'e kendi katına gelmesi için haber gönderdi. Ancak meşhur ve tecrübeli olan Gazi Evrenos Bey, yaşlılığını ve gözünün görmezliğini bahane ederek Musa Çelebi'nin katına varmak istemedi. Zira hem Musa Çelebi tarafında yer almak hem de tecrübesizce hareket etmek istemiyordu. Ancak Musa Çelebi onun körlük ve yaşlılık bahanesini kabul etmedi. Çünkü yanında iki üç bin akıncı ve son derece önemli miktarda kılıç eri vardı. Evrenos Bey'e adam gönderildi ve onu Edirne'ye getirdiler. Ancak Evrenos Bey bir hileye başvurdu. Her ne kadar yaşlı olsa da henüz gözleri görüyor, atına bütün atikliği ile biniyordu. Evrenos Bey kollarına iki adam girmiş olarak kör taklidi yaptı ve Musa Çelebi'nin huzuruna getirildi. Fakat kimse onun kör olduğuna inanmak istemiyordu ve hile yaptığından şüphe ediyorlardı. O yüzden gören bir kimsenin yemeyeceği bir yemek yaptılar ve Evrenos Bey'e ikram ettiler. Buna göre kurbağa ve çekirge karışık bir yemek yaptılar. Eğer Evrenos Bey bu yemeği yemez ve tereddüt ederse anlaşılacağı üzere gözleri görüyordur. Ancak yerse bütün şüpheleri üzerinden kaldıracaktır.

Çelebi Mehmed, Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmâniyye, TSMK, H. 1563, y. 40b

Elbette akıncı ve uç beylerinin en meşhuru olan bu silahşör, böylesi bir tecrübeyi anlamayacak birisi değildir. Zira Rumeli akıncı beylerinin en önemli özelliği kurnazlıkları idi. Nasıl ki kendisi hile ile kör taklidi yapıyorsa onların da hilesini anlamış olmalıdır. Sonunda kurbağa ve çekirge karışımından olan yemek Evrenos Bey'in önüne konulur ve herkes meraklı bakışlarla ne yapacağını beklemeye başlar. Evrenos Bey önüne konulan ve gözleri gören birisinin asla yemeyeceği bu yemeği o kadar afiyet ve iştahla yer ki onu izleyenlerin adeta iştahı açılır ve bu yemekten canları çeker. Böylece Evrenos Bey'in gerçekten de kör olduğuna ve hile yapmadığına ikna olurlar. Sonunda Musa Çelebi'nin katında yer alan paşalar *"Sultanım, bundan şimden girü ne gele. Pîr kişidür ve hem gözleri görmez. Bugünlük yarınlık bir kişidir."* diyerek onu yolcu ettiler. Evrenos Bey atına bindi ve doğruca Gümülcine yolunu tuttu. Güvenli topraklara gelince de birden bire gözleri açıldı. Sonunda Evrenos Bey'in hile yaptığı öğrenildi ve yeniden kapıya gelmesi için haber gönderildi. Ancak artık çok geçti ve Evrenos Bey, Çelebi Mehmed'e katılmak üzere safını belirlemiş oldu.[12]

Bu sırada Musa Çelebi de İbrahim Paşa'yı diplomatik görev için İstanbul'a göndermişti. İbrahim Paşa İstanbul'a gelince Musa Çelebi'nin şedit davranışlarından yakındı ve Çelebi Mehmed ileirtibata geçerek kendisine sığınmak istediğini söyledi. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, İbrahim Paşa'ya hil'at göndererek bu durumdan memnun olacağını belirtti. Zira Çandarlı Ailesi, Osmanlı Hanedanı'na sadakatle bağlı olduğu gibi teşkilatlanmasında da önemli roller oynamıştı. En son olarak 1406'da ölen ve aralıksız 19 sene boyunca veziriazamlık yapmış Çandarlı Ali Paşa da devlete bir çok yenilikler getirmişti. Bunların en başında ücreti mukabilinde Rumeli'den ve Anadolu'dan cerehor toplamak geliyordu. Bir başka önemli teşkilat ise içoğlanı idi. İlk defa olarak Yıldırım Bayezid zamanında Çandarlı Ali Paşa tarafından uygulanmaya başlanan içoğlanı sistemi, Padişah tarafından da tutuldu. Hatta bu durumun ileride anlaşıldığı üzere bazı tepkilere de yol açtığı görülüyor. Öyle ki *Anonim Osmanlı Tarihi*'nde bu durum *"İçoğlanına itten beter rağbet iderlerdi."* şeklinde görülmektedir.[13] Böylece Musa Çelebi'den kaçan Çandarlı İbrahim Paşa da Çelebi Mehmed saflarına katılmış oldu.[14]

Çelebi Mehmed'in ölüm döşeğinde iken yanında olduğunu bildiğimiz ve diğer iki paşanın şöhretinden hiç de geri kalmayan üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa'nın ise tarihimizde ayrı bir önemi vardır. Yapılan araştırmalara göre sipahilikten gelme ve Tokat'ın yerli bir Türk ailesine mensup olan Hacı İvaz

[12] *Oruç Beğ Tarihi 1288-1502*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul, 2008 s. 44-45.

[13] *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Neşir. F. Giesse, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 34.

[14] Münir Aktepe, "Çandarlı İbrahim Paşa", *DİA*, c. 8, s. 213-214.

Paşa, 1411-12'de Tokat'ın Kazabad (Kazova) nahiyesinde sübaşıdır, hemen ardından 1413'te de Bursa Sübaşısı olarak Karamanoğullarına karşı şehri müdafaa etmiştir.[15] Babası Ahi Bayezid, Tokat'ın Pazar nahiyesinde doğmuş olup Beyobası mevkiinde medfundur. Kendisi de Tokat'ın Kazova nahiyesinde bulunmuş ve burada sübaşı olmuştur. Kuvvetle muhtemel Çelebi Mehmed, 1403'te Amasya'yı hâkimiyeti altına aldığı ve sonrasında yerel hanedanlar ile mücadele ettiği sırada Hacı İvaz Paşa da etkin bir rol oynayarak Padişah'ın gözüne girmiş olmalıdır. Bununla birlikte Çelebi Mehmed, Edirne tahtını almak için yola çıktığında onunla beraber geldiği ve Bursa'da kalarak burasının sübaşısı olduğu söylenebilir. Çelebi Mehmed, kendisi Edirne tarafında olduğu için muhtemel tehlikeleri göz önünde bulundurmuş olacak ki Bursa şehrini garantiye almak için tecrübeli bir asker olan Hacı İvaz Paşa'yı şehrin sübaşısı olarak tayin etmiş olmalı. Esasen Çelebi Mehmed'in ne kadar isabetli bir hamle yaptığı, kendisi Musa Çelebi gailesinden dolayı Edirne tarafında olduğu zaman Karamanoğlu'nun gelip Bursa'yı 30 gün boyunca kuşatmasından ve Bursa Sübaşısı Hacı İvaz Paşa'nın burayı son derece akıllıca hamlelerle müdafaa etmesinden anlaşılmaktadır.[16]

Karamanoğlu Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'in Konya'ya kadar gelmesinin intikamını almak için şehri kuvvetli bir şekilde kuşatma altına aldı. Öyle ki hisarı düşürmek için lağımlar dahi kazdırmaya başladı. Sonrasında Hacı İvaz Paşa hisar altından lağımlar kazıldığını anladı ve aldığı tedbirler sonrasında Karamanoğlu Mehmed Bey'in kuşatması başarısız oldu. Hatta Neşrî, eserinde "Eğer Hacı İvaz Paşa içinde olmasaydı hisarı darb-ı destle alırdı. Hacı İvaz Paşa merhum hisarı vermemesine gayet say etti." demektedir.[17] Sonrasında Musa Çelebi'nin öldürüldüğü ve cesedinin Bursa'ya getirildiği duyuldu. Karamanoğlu Mehmed Bey, Musa Çelebi'yi tanıdığı için bir vesile ile ölüyü gördü ve öldüğüne inandı. Hatta Doukas'ın aktardığına göre şehirden ayrılmadan önce Bursa'yı olabildiğince talan etti ve şehri yağmaladı. Dahası Yıldırım Bayezid'in kemiklerini mezardan çıkarttı ve yaktırdı.[18]

Hacı İvaz Paşa sadece iyi bir asker değil, aynı zamanda Osmanlı sanatına damga vurmuş son derece mahir bir mimar idi. Kendisini bu konuda da ispat etmiş olan Hacı İvaz Paşa, Çelebi Mehmed adına Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin planını çizdi ve inşa etti. Bununla birlikte Mustafa gailesinde yıkılan Ulubad Köprüsü'nü de kısa sürede inşa etti ve II. Murad'ın karşıya geçmesine imkân sağladı. Hacı İvaz Paşa'nın asker olmasının yanında güzel sanatlara

[15] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, cilt 10, sayı 14, Yıl 1959, s. 25-49.

[16] Aşıkpaşazade, s. 149; Neşri, II, s. 517-519.

[17] Neşri, II, s. 521.

[18] Doukas, s. 91.

olan merakı Aşıkpaşazade tarafından da dile getirilir. Zira Yeşil Türbe'nin çinileri Hacı İvaz Paşa'nın sanat anlayışını gösteren en önemli delildir. Aşıkpaşazade, eserinde "Al-i Osman kapusunda paşalar siniler ilen şölen çekmeği andan öğrendiler. Ve hem dahi gayri iklimden ehl-i hünerler ve üstadları evvel Rum'a ol getürmüşdür. Ve hem Kazova'da bir medrese ve bir zaviye yapdurdı ve cümle evkafından Mekketullahun fukarasına meblağ, akça tayin etdi. Ve her yılda gönderülür." diyerek Hacı İvaz Paşa'nın hakkını kısmen teslim etmiştir.[19]

Hacı İvaz Paşa, Osmanlı sanatında çığır açan nakkaş işlemeleri ile meşhur Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe süslemelerini de Nakkaş Ali'ye yaptırdı. Lami Çelebi'nin de dedesi olan Nakkaş Ali, 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra Timur ile birlikte Semerkand'a gitti. Burada sanatının inceliklerini öğrendikten sonra Bursa'ya geri döndü. Hacı İvaz Paşa da Aşıkpaşazade'nin kaydından anlaşılacağı üzere Acem işlemelerine meraklı olduğu için türbenin süslemelerini de Nakkaş Ali'ye yaptırdı.[20] Diğer yandan Hacı İvaz Paşa'nın daha Osmanlı hizmetine girmeden önce Ankara'da Samanpazarı'nda yaptığı mescit süslemeleri de hayli dikkat çekicidir. Buna göre özellikle son cemaat mahallinde yer alan çiçek ve yaprak süslemeleri ile birlikte mescit içinde duvara gömülü çini kâse ve tabaklar da asker ve mimar olan Hacı İvaz Paşa'nın sanat anlayışını göstermesi açısından son derece önemlidir. Gerek mimar kişiliği gerekse asker olarak yetenekleri ile ön plana çıkan Hacı İvaz Paşa, özellikle Sultan Murad'ın amcası Mustafa Çelebi'nin bertaraf edilmesinde son derece büyük gayretler gösterdi. Onun yeniçerilerle birlikte köprübaşında Mustafa Çelebi'nin Rumeli'den topladığı azaplara karşı mücadelesi, II. Murad'ın padişahlığı elinde tutmasında kritik rol oynadı. Diğer yandan yeniçeriler ile başarılı bir saldırı düzenlemesinin yanında kurnazca yazdığı mektuplar ile İzmiroğlu Cüneyd Bey'i Mustafa Çelebi safından ayırması da onun yetenekli ve siyaset ilmini de bilen bir kimse olduğunu göstermektedir.[21]

İşte Çelebi Mehmed böylesi değerli paşalar sayesinde 1413'te yönetimi tek başına ele almayı ve sonrasında Osmanlı Devleti'ni tek bir idare altında toplamayı başarmıştı. Bahsi geçen paşalar Çelebi Mehmed'i bir an olsun yalnız bırakmamışlar, tam bir sadakatle devletin bir araya gelmesi ve eski kuvvetini elde etmesi için canla başla çalışarak hayatlarını tehlikeye atmışlardır. Şimdi de Çelebi Mehmed hayatının son günlerini onların endişeli bakışları altında geçirmekte idi. Son nüzulden sonra hareketleri iyice kısıtlanan ve ar-

[19] Aşıkpaşazade, s. 242.

[20] Ali Alparslan, "Ali b. İlyas Ali", *DİA*, c. 2, s. 400.

[21] Abdülkadir Özcan, "Hacı İvaz Paşa", *DİA*, c. 14, s. 485-486; ayrıca Mimari kısmı Zeki Sönmez, s. 486-487.

tık iyileşmesi bir yana hayatta dahi kalamayacağını anlayan Çelebi Mehmed, Veziriazam Bayezid Paşa'yı yanına çağırdı ve ona vasiyetini söyledi.

Çelebi Mehmed ölürken bile devletin yeni bir taht kavgasına düşmesini önlemeye çalışıyordu. Buna göre bazı çekinceleri ve doğal olarak korkuları vardı. 1420'de kardeşi Mustafa Çelebi ve İzmiroğlu Cüneyd Bey, Selanik Kalesi'ne sığındığı zaman hisarı kuşatmış ve onları Selanik Tekfuru Demetrios Leontarios'tan istemişti. Tekfur, İmparator'a danışacağını söylemiş ve İmparator Manuel de Çelebi Mehmed'e garanti vererek onları taht mücadelesi için kullanmayacağını ve kendi kontrolü altında tutacağını söylemişti. Bu anlaşma Çelebi Mehmed'in hayatta olduğu sürece devam edecek ve öldüğünde duruma göre değerlendirme yapılacaktı. Diğer yandan İmparator, Çelebi Mehmed'den Mustafa Çelebi'nin yanında bulunan 30 hizmetlinin de giderlerini karşılamasını istedi. Buna göre Çelebi Mehmed her yıl hazineden 300.000 akçe Bizans İmparatoru'na gönderecekti. Padişah durumu çok fazla uzatmamak için anlaşmayı kabul etti.

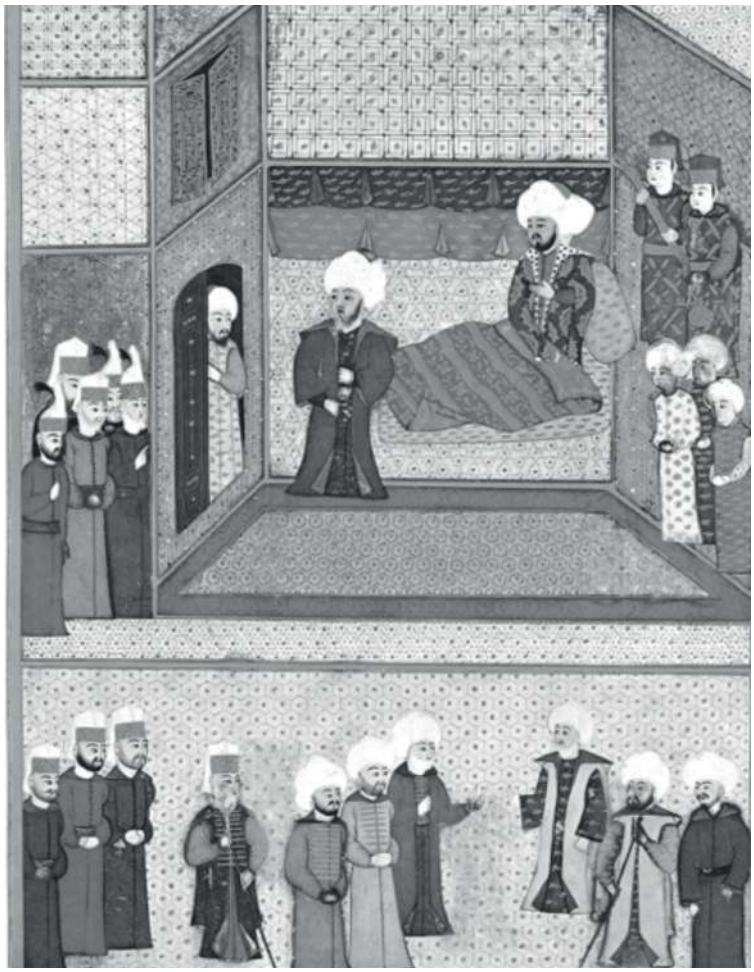
Çelebi Mehmed, Bayezid Paşa'yı yanına çağırdığında tahtı 17 yaşındaki oğlu Amasya Sancakbeyi Murad'a bıraktığını söyledi. Sonra Bayezid Paşa'dan yediği içtiği; boğazından geçen tuz, ekmek; Allah ve Peygamber üzerine bir yemin ve söz vermesini istedi. Bayezid Paşa'dan, -nasıl ki kendisine sadakatle bağlı kalmış ve hizmet etmiş ise- şimdiden sonra oğlu ve yeni padişah olacak olan Murad için de aynı hizmetleri yapmasını istedi. Sonra Bizans İmparatoru ile barışın devamı için 8 yaşındaki Yusuf ile 7 yaşındaki Mahmud'un İmparator'a rehin olarak verilmesini söyledi. Böylece Bizans İmparatoru, Mustafa Çelebi'yi kendisi öldüğü için serbest bırakmayacaktı. Doukas'a göre Çelebi Mehmed'in, Yusuf ve Mahmud'un Bizans İmparatoru'na verilmesini istemesinin sebebi, onları ölümden kurtarmak içindi. Zira Osmanoğullarında adet olduğu üzere düzen için kardeş katli uygulanmakta idi. Murad'ın da padişah olduktan sonra tıpkı Yıldırım Bayezid'in, kardeşi Yakup'u idam ettirdiği gibi onun da kardeşlerini idam ettirmesi ihtimal dâhilinde idi. Yine Doukas'ın yorumuna göre Çelebi Mehmed'in bu şekilde karar almasının bir diğer sebebi de özellikle uç beylerinin ve asilerin başkaldırılarında Murad'ın yerine taht adayı gösterecekleri bir şehzade bulamayacak olmaları idi. Çelebi Mehmed, Veziriazam Bayezid Paşa'ya son vasiyetini söyledikten ve ondan söz aldıktan sonra hemen Murad'ın Amasya'dan getirilmesini emretti. Çaşnigirbaşı Elvan Bey Amasya yoluna henüz çıkmıştı ki Çelebi Mehmed, Mayıs 1421'de 42 yaşında iken Edirne Sarayı'nda öldü.

Paşaların II. Murad'ı tahta cülus ettiren akıl oyunları da bundan sonra başladı. Birbirinden bağımsız olarak kaleme alınan iki eserde Çelebi Mehmed'in ölümü en az 40 gün boyunca gizli tutuldu. Aşıkpaşazade'ye göre 41 gün, aynı doğrulukta süreci hikâye eden Doukas'a göre ise 40 gün boyunca hiçbir açık

verilmedi. Çelebi Mehmed'in öldüğünün duyulması Osmanlı Devleti için telafi edilemez büyük felaketlerin ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Zira Sırplar, Bulgarlar, Venedikliler, Cenevizliler ve Anadolu'da da Karamanoğulları bu durumu fırsata çevirmek isteyebilirlerdi. Başkent Edirne'de ise yeniçeriler asayiş ve hazine için bir sorun teşkil edebilir, hazineyi yağmalamak isteyebilirlerdi. Bunun için ilk yapılması gereken iş yeniçerilerin Edirne'den uzaklaştırılması idi. Çelebi Mehmed öldüğünde Veziriazam Bayezid Paşa, İkinci Vezir Çandarlı İbrahim Paşa ve Üçüncü Vezir Hacı İvaz Paşa bir karar aldılar. Kesinlikle bu ölüm hadisesini kendileri ve iki saray hekiminden başka bilen kimse olmayacaktı. Bunun için hekimler saraydan dışarı çıkartılmadı. Hacı İvaz Paşa, yeniçerileri Edirne'den uzaklaştırmak için İzmiroğlu Cüneyd Bey'i bahane ederek Padişah'ın Anadolu'ya sefere çıkacağını ve yeniçerilerin önden giderek hiç zaman kaybetmeden Biga'da toplanmalarını istedi. Buna göre Padişah biraz rahatsız olduğu için iyileşir iyileşmez yeniçerilerin peşinden Biga'ya gelecektir. Anadolu beylerbeyine gönderilen haberde de yeniçerilerin Biga'ya yollandığı söyleniyor ve kendisine *"Tezcek leşkeri Biga'ya cem edesin!"* deniliyordu. Böylece Edirne'de Padişah'ı hiçbir zaman yalnız bırakmayan birkaç yüz solak ve silahdar kaldı.[22]

Diğer yandan paşalar yine de tedbiri elden bırakmadılar. İki saray hekimi sanki padişahı tedavi ediyor ve ilaç yapıyormuşcasına İstanbul, Sırbistan ve Anadolu'ya çeşitli otların getirilmesi talimatında bulunuyorlardı. Sarayı uzaktan takip edenler garip bir durumun olduğunu fark ediyor, ancak bu hummalı çalışma ve gayretten dolayı da Padişah'ın öldüğüne ihtimal vermiyorlardı. Zira her zamanki gibi Divan tertip ediliyor, tımar ve mansıp veriliyor, ulufeler dağıtılıyordu. Paşalar Divan toplantılarında taviz vermeksizin işleri yürütüyor, hekimler de ilaç yapma bahanesi ile saraya getirilen ilaçlarla meşgul oluyorlardı. Bu süre içerisinde Çelebi Mehmed'in bağırsakları tıkanmış olduğu için tahnit edilmesi gerekti. Böylece Çelebi Mehmed'in bağırsakları çıkartıldı ve vefat ettiği odaya defnedildi. Bedeni de getirilen ilaç ve çeşitli kokular sürülmek şartı ile adeta koruma altına alındı. Hatta güzel kokular sürülen beden bir çarşafa sarıldı ve sanki yaşıyormuş gibi bir döşeğe oturtuldu.[23] Diğer yandan da Çaşnigirbaşı Elvan'ın peşinden ulaklar gönderiliyor ve hizmetin bir an önce yerine getirilmesi için çaba harcanıyordu. Zira kaybedecek vakit olmadığı için paşalar bu işi şansa bırakmak istemiyordu.

[22] Aşıkpaşazade, s. 156.
[23] Doukas, 114.

Hünername'de de tasvir edildiği gibi Silahdar ve Solaklar ısrarla Çelebi Mehmed'i görmek isteyince ölmüş olan padişaha güzel kıyafetler giydirilmiş ve onların görebileceği pencere kenarına getirilmişti. Askerler padişahın öldüğünden habersiz onu bu şekilde görüp hele birde sakalını eli ile sıvazladığına şahit olunca hayatta olduğuna kanaat getirmişlerdi. Esasen burada Çelebi Mehmed ölmüş ve arkasına saklanan bir içoğlanı tarafından hareket ettiriliyordu. Minyatürde Çelebi Mehmed'in önünde olan yeşil kaftanlı, kuvvetle muhtemel Rumeli Beylerbeyiliğini de uhdesinde bulunduran, Çelebi Mehmed'e adeta can yoldaşlığı yapmış lalası veziriazam Bayezid Paşa olmalı. Silahdar ve Solakları kapıda karşılayan ve onlara Çelebi Mehmed'i gösteren ise üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa'dır. Kendisi asker olduğu için gelenleri o karşılamış ve padişahı göstererek hayatta olduğuna ikna etmiştir. Tasvirin ön cephesinde ise çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası diğer devlet erkânı ile birlikte görülüyor. Hünername; Minyatür ve Sanatçıları, İstanbul; 1969, s. 13

Günler geçmesine rağmen "babalarını" göremeyen silahdarlar durumdan şüphe etmeye başladılar. Saraya giderek "Padişahumız kanı, noldı? Çıkmaz?!" dediler. Paşalar da padişahın hastalığını bahane ederek hekimlerin izin vermediğini söyledi. Bu durumdan tatmin olmayan silahdarlar ses tonlarını da yükselterek "Elbette biz dahi padişahumuzı görürüz." dediler. Bu sefer Hacı İvaz Paşa, daha başka bir bahane ile oyalanamayacağı anlaşılan silahdarlara ertesi gün gelip Padişah'ı görebileceklerini söyledi. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid'in Acemden gelen hekimi bir çare buldu. Ölmüş padişahın yüzüne bir çeşit maske uygulandı ve güzel elbiseler giydirildi. Sonrasında pencere kenarında bir döşeğe oturtuldu. İçoğlanlardan birisi de ölmüş olan Çelebi Mehmed'in arkasına gizlendi. Ertesi gün silahdarlar padişahı görmek için saray penceresine geldi ve camdan içeri baktıklarında Çelebi Mehmed'in pencere kenarında döşekte oturduğunu ve hatta sakalını sıvazladığını gördüler. Hâlbuki ölen padişahın arkasına gizlenmiş olan içoğlanı talimatlarla hareket ediyor ve sanki padişah yaşıyormuş gibi sakalını sıvazlıyordu. Bu durumu gören silahdarlar padişahın hasta ve dahası yaşıyor olduğuna ikna oldular. Bu sırada Hekimbaşı başındaki tülbenti aldı ve sinirli bir şekilde yere vurarak "Komazsız kim padişah hoş ola. Bizüm bunca çalışduğumuzı zayi edersiz." dedi. Paşalar da silahdarların ikna olduklarını gördüler ve "Hele ümidümüz vardur. Allah'dan kim Hak Teala sağlık vere!" diyerek ağaları saraydan uzaklaştırdılar. Sonrasında paşalar ve hekimler Padişah'ın koltuğuna girerek onu kendi odasına getirdiler.[24]

Kırk günün sonunda II. Murad'dan Veziriazam Bayezid Paşa'ya bir mektup geldi. Mektupta kendisinin Bursa'da olduğu ve babasının cenazesini alarak bir an önce buraya gelmeleri gerektiği ve Bursa'da tahta cülus edeceği yazılı idi. Murad'ın Bursa'ya gelmiş olması büyük bir memnuniyetle karşılandı ve paşalar bir nebze olsun rahatladı. Hacı İvaz Paşa, Padişah'ın rahatsızlığından dolayı ata binemeyeceğini ve bu yüzden tahtırevanla yola koyulacağını söyledi. Böylece II. Murad, Bursa'ya gelmiş olmasına rağmen naaşı Bursa'ya getirilene kadar Padişah'ın öldüğü söylenmedi.[25] En son olarak 25 Haziran 1421'de Bursa'ya gelindi ve ancak bundan sonra Veziriazam Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in öldüğünü duyurdu. Bunun üzerine başta kendisi olmak üzere ölüm haberini duyan paşalar ve yeniçeriler hüngür hüngür ağlamaya, feryad etmeye başladılar. Bir yandan dövünüyorlar ve bir yandan da ellerini göğüslerine vurarak matemlerini gösteriyorlardı. Padişah kendi yaptırdığı türbeye defnedildi ve sekiz gün yas ilan edildi. Bu sırada mevlitler okundu ve adet olduğu üzere yeni padişah herkese ihsanlarda bulundu. Çelebi Mehmed'in öldüğü ve Murad'ın tahta cülus ettiği bütün komşu ülkelere duyuruldu.

---

[24] Aşıkpaşazade, s. 156.

[25] *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 60.

Matem son bulduktan sonra Bizans İmparatoru Manuel, hem taziye hem de II. Murad'ın tebriki için iki elçisini gönderdi. Bunların asıl amacı Çelebi Mehmed'in vasiyeti doğrultusunda yeni Padişah Murad'ın, kardeşleri Yusuf ve Mahmud ile birlikte Mustafa Çelebi için ödenmesi gereken 300.000 akçeyi almaktı. Gelen elçileri Veziriazam Bayezid Paşa karşıladı. Elçiler şehzadeleri istemekle beraber eğer aksi bir durum olursa Limni Adası'ndaki Mustafa Çelebi'yi serbest bırakacaklarını ve gerçek Osmanlı sultanı olarak onu göreceklerini açık açık belirttiler. Elçilerin niyet ve isteklerini dinleyen Veziriazam Bayezid Paşa, Şehzadelerin Bizans İmparatoru'na verilmesi gibi bir durumun asla gerçekleşmeyeceğini söyledi. Dahası eğer Bizans İmparatoru isterse Çelebi Mehmed'in yetim çocukları için birer manevi baba olabileceğini, fakat vasîsi olmaya hiçbir zaman niyetlenmemesi gerektiğini dile getirdi. Diğer yandan bu şartlar altında dostluğun devam ettirilmesi ve hiçbir şekilde iki tarafın kendi sınırlarını geçmemesi gerektiğini belirtti. Sonuç olarak ise Bayezid Paşa İmparator'un talep ettiklerinin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini kesin olarak ifade etti. Bunun üzerine elçiler İstanbul'a döndü. İmparator Manuel, Bayezid Paşa'nın cevabını öğrenince adeta çılgına döndü. Hemen Limni Adası'ndaki Mustafa Çelebi'nin İstanbul'a getirilmesini emretti. Mustafa Çelebi İstanbul'da İmparator Manuel'in huzuruna çıktı. İmparator, Mustafa Çelebi'yi gelişmeler hakkında bilgilendirdi ve onu serbest bırakacağını söyledi. Ancak hiçbir zaman kendi emrinden dışarı çıkmayacak ve hareket etmeyecekti. Dahası Osmanlı sultanı olduğu zaman Trakya'dan öbür tarafı ve Karadeniz sahilini kendisine bırakacaktı. Mustafa Çelebi bu anlaşmayı kabul etti. Bunun üzerine Bizans İmparatoru, İzmiroğlu Cüneyd ile birlikte Mustafa Çelebi'yi Gelibolu'ya geçirdi ve kendisini gerçek Osmanlı sultanı ilan etti. [26]

Bayezid Paşa Bizans elçilerini geri gönderdikten sonra gelişmeleri tahmin ettiği için yeni bir hamle yaptı. Buna göre Bizans'ın Osmanlı sultanı olarak tanıyacağı ve göstereceği Mustafa *"Düzmece"* idi. Rumeli'de ve Anadolu'daki duyurulara göre, Yıldırım Bayezid'in Mustafa isminde bir oğlu vardı ancak bu oğlan Ankara Savaşı'ndan sonra esir düşmüş ve bir süre sonra da ölmüştü. Dolayısı ile kendisini Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi olarak tanıtan kimselere itibar edilmemesi, gerçek Osmanlı sultanının Murad Han olduğu her yerde ilan edildi. Bu propagandanın kısmen işe yaradığını söylemek mümkündür. Zira Mustafa Çelebi, Demetrios ile Gelibolu'ya geçtiğinde halk kendisini desteklese de Gelibolu Hisarı teslim olmadı. Mustafa Çelebi ve Demetrios bir müddet Gelibolu Hisarı'nı kuşattı. Kendisinin Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu ve ölmediğini hisardakilere söylese de ikna edemedi. Bunun üzerine kendisi Edirne tahtını elde etmek için kuşatmayı Demetrios'a bıraktı ve oradan ayrıldı. Mustafa Çelebi Gelibolu'da geçtiği yerlerde kendisini Yıldı-

[26] Fahamettin Başar, "Düzme Mustafa Çelebi", *DİA*, c. 31, 292-293.

rım'ın oğlu ve yeni sultan olarak tanıtıyordu. Özellikle onu tanıyanları ikna edebilmek için de karnındaki yarayı gösteriyordu.[27]

Gelibolu'da bunlar gerçekleşirken II. Murad'a amcası Mustafa Çelebi'nin Edirne'yi ele geçirmek üzere olduğu söylendi. Dahası Mustafa Çelebi propagandasında başarılı olmuş ve özellikle Musa Çelebi'den kalma Rumeli akıncı beylerini kendi tarafına çekmiş ve onların desteğini almıştı. Evrenosoğulları, Turhan Bey, Gümlüoğlu ve Mihaloğulları; Mustafa Çelebi'yi destekliyor ve Murad'a karşı onu gerçek Osmanlı sultanı görüyorlardı. Üstelik Bursa'daki paşalar Murad'ı desteklemelerine ve Osmanlı tahtına onu getirmelerine karşın Rumeli'deki akıncı beyleri de Edirne'de Mustafa Çelebi'yi Osmanlı sultanı yapma ve tanıma gayreti içerisinde idiler. Dolayısı ile sadece Osmanlı Hanedanı mensupları karşı karşıya gelmekle kalmamış, uzun süredir devleti teşkilatlandıran paşalar ile Rumeli'de Osmanlı fütühatını sağlayan yarı feodal Akıncılar da karşı karşıya gelmişlerdi. Çelebi Mehmed bu durumu engellemek için akıllıca bir hamle ile onları da merkeze bağlama gayretine girmişti. Buna göre Bayezid Paşa sadece veziriazam değil, 1415'ten sonra ayrıca Rumeli beylerbeyi de olmuş ve akıncı beylerinin komutanlığını da uhdesine almıştı. Böylece akıncılar, Rumeli beylerbeyiliğine tabi olarak merkezin hükmü altına girmiş oldular.

Rumeli akıncı beylerinin güçleri merkezde o kadar çok hissediliyordu ki Divan üyesi vezirler ile birlikte vakfiyelere imza atabiliyorlardı. Çelebi Mehmed, Bizans İmparatoru Manuel ile anlaşma yaptıktan sonra anlaşmayı tehdit eder düşüncesi ile Mihaloğlu Mehmed Bey'i bir bahane ile Tokat Kalesi'ndeki Bedevi Çardak mevkiine hapsetti. Uzunçarşılı, yazdığı makalede onun Mart 1420'de Timurtaş Paşa oğlu Oruç Bey'in Geyve kasabasında yaptırdığı bir zaviyenin vakfiyesinde şahitler arasında ismini göstermiştir. Buna göre Bayezid Paşa birinci, İbrahim Paşa ikinci ve Hacı İvaz Paşa da üçüncü vezir olarak imza atmışken dördüncü şahit olarak da Mihaloğlu Mehmed Bey'in imzası görülür.[28] Dolayısı ile onun bu tarihten sonra Tokat Kalesi'ne hapsedildiğini söylemek daha doğru olmaktadır. Hapsedilmesinde ise onun Şeyh Bedreddin'i desteklediği yönünde bir açıklama yapılmasının yanı sıra Çelebi Mehmed'in her an taraf değiştiren böylesi nüfuzlu bir beyin ileride problem oluşturabileceğini düşünmesi etkili olmuş görünüyor.

Abartılı olmakla birlikte *Ruhi*'nin kaydına göre Mustafa Çelebi Edirne'ye vardı ve 20.000 azap ile 50.000 atlı toplamayı başardı. Azaplar bu dönemde toplanmaya başlanmakla beraber, piyade olarak yeniçerilerin yerini tutacaktı. Atlılar ise hiç şüphe yok ki Rumeli akıncıları idi. *Ruhi*'nin verdiği bu sayıyı

[27] *Ruhi Tarihi*, s. 435.

[28] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi'nin İlk Devrelerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi", *Belleten*, TTK, c. XXI, sayı 81, Yıl Ocak 1957, s. 183-184.

daha doğru olarak yarı yarıya düşünmek yerinde olacaktır. Zira Jorga'nın aktardığına göre Mustafa Çelebi Bursa'ya geçtiğinde yanında 12.000 süvari ve 5 bin piyade vardı.[29] Mustafa Çelebi Edirne'ye geldiğinde büyük bir memnuniyetle karşılandı ve kendisi için resmî tören düzenlendi. Rumeli'nin Mustafa Çelebi'ye döndüğünü gören Gelibolu Hisarı da teslim olmak zorunda kaldı. Bizans İmparatoru bunun üzerine anlaşma mûcibince Hisar'ın anahtarı kendisine teslim edilmek üzere elçi olarak Leontarios'u gönderdi. Ancak İzmiroğlu Cüneyd Bey'in muhalefeti sonucunda Gelibolu Hisarı, Bizans İmparatoru'na verilmedi. Bizans İmparatoru da II. Murad ile yakınlaşıp sözünden geri dönen Mustafa Çelebi'ye bir ders vermek istedi.

Osmanlı kaynaklarında *"Düzmece"* olarak söylenen fakat *"Düzme"* olmayıp Yıldırım Bayezid'in gerçek oğlu ve II. Murad'ın öz amcası olan Mustafa Çelebi'nin Edirne'de tahta oturup Rumeli akıncı beyleri ve halk tarafından kabul görmesi, Bursa'daki paşaları büyük bir telaşa düşürdü. Hemen divan toplandı ve ne yapılması gerektiği görüşüldü. Zira Rumeli'nin elden çıkması işten bile değildi. Divanda alınan karar ve sonrasındaki süreç gerek Doukas ve gerekse Osmanlı vekayinameleri ile örtüşmekte ve aynı düzlemde gitmektedir. Buna göre Divanda beş paşa vardır. Veziriazam ve Rumeli beylerbeyi olarak Bayezid Paşa birinci vezir, Çandarlı İbrahim Paşa ikinci vezir, Hacı İvaz Paşa üçüncü vezir ve diğerleri de Timurtaş Paşa'nın oğulları, Umur, Oruç ve Ali'dir. İşte bu divanda, böylesi karışık bir süreçte II. Murad'ın gölgesinde olan paşalar tam bir iktidar mücadelesine girmişlerdir. Doukas'ın II. Murad'ın karakterine dikkat çektiği üzere genç padişah kibirden uzak olduğu gibi beylerin ve paşaların tavsiyelerine her zaman sıcak bakmaktadır. Dahası son kararın alınmasında her zaman onların görüşüne önem vermektedir. Muhtemelen II. Murad'ın yaş olarak tecrübesiz olmasının yanında merkezdeki paşaların dengelerini tam olarak bilmemesinden ötürü ilk başlarda böylesi bir teslimiyet olması doğaldır. Fakat Bayezid Paşa'nın tahakkümü, kendilerini alaya alması ve veziriazamlık ile birlikte Rumeli Beylerbeyliğini de uhdesinde bulundurması, Divandaki diğer paşaları; özellikle ikinci vezir Çandarlı İbrahim Paşa ve üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa'yı son derece rahatsız etmekte idi. Gücünün ve yetkisinin sorgulanmadığını bilen Bayezid Paşa, her işte kendisi rol oynuyordu. Durum böyle olunca Doukas'a kadar yansıyan Osmanlı kaynaklarındaki benzer ifadelere göre, Divandaki bu paşalar Bayezid Paşa'nın işini bitirmeye karar verdiler. Buna göre İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa ağız birliği yaparak Edirne'de taht iddiasında bulunan Mustafa Çelebi'nin üzerine Veziriazam Bayezid Paşa'nın gitmesini tavsiye ettiler. İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa şöyle dediler:

[29] Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 1, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul, 2009, s. 335.

> Hünkârım, baş yöneticimizin himmetini görüyor musun? Batı şimdiden yitirildi ve senin hükümdarlık tacın Mustafa'nın başına geçmiş oldu; böyle devam edersek çok az zaman sonra tüm Trakya hazinelerini ve oradaki ordu birliklerini ele geçirecek; beri yandan bizim kendimizin karşısında baskın güç kazanması da gecikmeyecek, çünkü tedbirlerimizi zamanında almakta değiliz. Bu nedenle buyruk ver, burada bulunan askerî birlikler Boğaz'ı geçsinler ve Batı ordusu yetişip onunla birleşmeden önce Mustafa'nın karşısında saf tutsunlar. Bilirsin ki beylerin içinde savaşta düşmana direnmek ve onu hezimete uğratmak yönünden Bayezid'e eşdeğer hiç kimse yoktur; çünkü Trakya'daki birlikler dahi onu kendilerinin tümünün komutanı olarak tanırlar ve o da bunların tümüne kendisinin kişisel dostu imişler gibi muamele eder, işte bu yüzden de onların kendisi her nereyi istiyorsa oraya götürür ve onlar da kendisine sınırsız itaat ve bağımlılık gösterirler[30]

Her ne kadar bu tavsiye Veziriazam Bayezid Paşa'yı ateşe atan ve işini bitirmeye yönelik bir tavsiye olarak görülse de Bayezid Paşa'nın tedbirli ve tecrübeli bir devlet adamı olduğu hatırlanacak olursa son derece mânidar ve yerindedir. Zira Çelebi Mehmed ile birlikte Osmanlı idaresini yeniden tesis etmek için mücadele etmiş ve Emîr Süleyman ile Musa Çelebi badirelerinin atlatılmasında aktif rol almış birisi olarak şimdi kendisinden Mustafa Çelebi meselesinin halledilmesi bekleniyordu. Ayrıca denildiği gibi Rumeli akıncı beylerinin hepsi Bayezid Paşa'yı çok yakından tanıyorlardı. II. Murad'ın yanında Veziriazam Bayezid Paşa'nın çok daha büyük ve etkin gücü vardı. Diğer yandan -bahsedilmese bile- II. Murad'ın karşı tarafa geçerek Bursa'dan ayrılmasının mahzurlu görüldüğü anlaşılıyor. Zira 1413'te Çelebi Mehmed Edirne'de Musa Çelebi ile uğraşırken bu taraftan Karamanoğlu Mehmed Bey gelmiş ve Bursa'yı işgal etmişlerdi. O vakit daha önce bahsedildiği gibi Bursa sübaşısı olan ve şimdiki Üçüncü Vezir Hacı İvaz Paşa 30 günlük müdafaa ile Bursa'yı Karamanoğlu'na karşı savunmuştu. Dolayısı ile II. Murad'ın doğudan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Bursa'da kalıp onun yerine Padişah'tan çok daha büyük nüfuza ve tanınmışlığa sahip Veziriazam Bayezid Paşa'nın gönderilmesi uygun görülmüş olmalı. Aşıkpaşazade'de ise Bayezid Paşa'nın Mustafa Çelebi üzerine gönderilmesi daha çarpıcı bir cümle ile aktarılır. Buna göre İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa; Bayezid Paşa için *"Rumeli'nin beylerbeyi sensin. Şimdiye kadar balını sen yedin, var arısını da sen söndür."* dediler.[31]

Anonim Osmanlı Tarihi'nde Bayezid Paşa'nın tedbirli birisi olduğu, sipahi olduğu, buna nazaran diğerlerinin şehirli ve danişmend olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısı ile bu işin üstesinden gelebilecek yegâne kişi Veziriazam Bayezid Paşa'dır. Bu yüzden buradaki kayda göre de paşalar II. Murad'a *"Sen otur,*

[30] Doukas, s. 128.

[31] Aşıkpaşazade, s. 157.

Bayezid Paşa'yı gönder, varsun Mustafa ile uğraş kılsun. Hem elinden gelür kim Mustafa'yı süregider." Diyorlardı.[32]

Behiştî Tarihi'ndeki kayda göre ise divandaki beş paşadan üçü; yani Timurtaş Paşa'nın oğulları Umur, Oruç ve Ali paşalar bu duruma itiraz ettiler. Onların görüşüne göre ise Mustafa Çelebi; öyle ya da böyle bir şekilde Osmanlı halkını inandırdı ve kendisini sultan olarak tanıttı. Şimdi yanında bunca askeri vardır. Onunla mücadele etmesi gereken de ancak bir padişahtır. Dolayısı ile "Daima batıla hakk mukabildir." diyorlardı. Fakat kardeşler her ne dedilerse II. Murad'a kabul ettiremediler. Yine tarihin nakline göre II. Murad'ın bütün itimadı onlardan yana idi. Zira İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa "mesalih-i saltanat" idiler. Gerek İbrahim Paşa'nın gerekse Hacı İvaz Paşa'nın söyledikleri padişah tarafından da makbul görülmüş olacak ki Veziriazam Bayezid Paşa'nın Mustafa Çelebi üzerine gönderilmesine karar verildi. Muhtemelen bu tartışmalarda tarafları dikkatlice dinleyen ve görüşleri takip edenler arasında Bayezid Paşa da vardı. II. Murad'ın Bayezid Paşa'ya "Lalam, aba vü ecdadum zamanından devlet ü saadetle mesned-i vezareti müşerref idersin. Ve cemi memleketümüzde olan ayan u erkândan her cihetle kadrün, aklün ziyadedür. Ve âlem halkınun itimadı, itikadı sanadur. Heman sen gitmek gereksin. Eğer bizüm rızamuz gözedürsen." dedi. Bunun üzerine Veziriazam ve Rumeli Beylerbeyi Bayezid Paşa "Yok!" demedi "Olsun!" dedi. Sonrasında Timurtaş Paşa oğlu Oruç Paşa'ya yazdığı vasiyet ile birlikte 50.000 akçe verdi ve onu vasî edindi. Buna göre Veziriazam Bayezid Paşa Edirne'de tahta oturmuş olan Mustafa Çelebi'nin hakkından gelmek için hemen bir plan yaptı. Fakat harekete geçmeden önce son bir kez daha diplomasi yolu ile bu meselenin halledilmesini istedi.

Bayezid Paşa, Bizans İmparatoru II. Manuel'e yeni bir teklifle gitti. Buna göre Padişah'ın kardeşleri verilmeyecek fakat onun yerine yüksek rütbeli Türk soylularından olan 12 çocuk ile birlikte 200.000 altın ve Gelibolu'da bazı yerleri vermeyi teklif etti. İmparator ilk olarak bu teklife sıcak baktı ancak oğlunun Mustafa'yı destekleme teklifine kayıtsız kalamadı ve bu teklifi reddetti.[33] Bayezid Paşa diplomasi yolu ile meselenin halledilemeyeceğini görünce harekete geçti. Öncelikli iş Rumeli tarafına geçilmesi idi. Fakat hem Gelibolu tarafı hem de İstanbul tarafı geçişlere kapalı idi. Zira Gelibolu'dan geçemezdi çünkü az önce Gelibolu Hisarı, Mustafa Çelebi'nin eline geçmişti. İstanbul Boğazı'ndan geçmesi de şüpheli bir durumdu. Ancak yine de her iki ihtimalin de denenmesi gerekiyordu. Veziriazam Bayezid Paşa Anadolu'dan topladığı ordular ile ilk önce Gelibolu'ya gitti. Buradan gemi bulamadığı için karşıya geçemedi. Bu yüzden İstanbul Boğazı'na yöneldi. Ancak burada da

[32] *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, s. 60.

[33] Jorga, c. 1, s. 335.

İmparator Manuel geçişe izin vermediği için Bayezid Paşa kendi imkânları ile öte yakaya geçme kararı aldı. Buna göre hemen Anadolu Hisarı'nın olduğu, o dönem Güzelce Hisar denilen yere gitti. Burada askerlerin geçebileceği kadar gemi buldu. Askerler gemi ile geçerken atlar da boğazdan yüzdürüldü ve Rumeli tarafına geçildi.[34]

Bayezid Paşa, ordusu ile birlikte Rumeli tarafına geçince ilk işi Edirne'ye casus göndermek oldu. Bir süre sonra gönderilen casus geldi ve Mustafa Çelebi'nin ordusu ile birlikte Edirne üzerinden yola çıktığını ve Bursa'ya gitmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Bayezid Paşa hemen ordusunu topladı ve Mustafa Çelebi'yi karşılamak üzere Sazlıdere tarafına yöneldi. Doukas'ın söylediğine göre bu sırada Bayezid Paşa'nın ordusu 30.000'den fazla idi. Sonunda Veziriazam Bayezid Paşa, Mustafa Çelebi'nin önünü kesmek için Edirne yolu üzerindeki Sazlıdere'ye geldi ve ordugâhını kurdu. Burası her ne kadar savaş yapmak için elverişli olmasa da Mustafa Çelebi de Edirne'den çıktığı zaman Veziriazam'ı burada karşılamak zorunda kaldı. İki ordu karşı karşıya geldiğinde savaş yapmak kaçınılmaz görünüyordu.

Veziriazam Bayezid Paşa askerlerine öz güven vermek ve olası bir durumda taraf değiştirmemelerini sağlamak için hayli ikna edici uzunca bir nutuk çekti. Konuşmasında Mustafa Çelebi'nin aslında bir düzme olduğu, Osmanlı soyundan gelmediği, gariban bir Türk'ten başkası olmadığını söyledi. Ayrıca Yıldırım Bayezid'in oğlu gerçek Mustafa, Ankara Savaşı'nda ölmüştü. Bizans İmparatoru Manuel onu ortaya çıkarmış ve nifak için kullanmak istemektedir. Şimdi yapılması gereken şey, bu *"Düzmeyece"* hiçbir şekilde inanılmaması ve gerçek Sultan II. Murad'a sadakatle bağlı kalıp düşmanla savaşılması idi. Paşa, sonrasında ordusuna harp nizamı verdi ve beklemeye başladı. Aynı şekilde Mustafa Çelebi de Edirne'den getirdiği ve çoğunluğu Rumeli akıncılarından ve bir hayli de piyade askeri olarak azaplardan oluşan ordusuna ikna edici bir nutuk çekti. O da kendisinin Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu, taht iddiasında bulunan Murad'ın bunu hak etmediğini ve duyduklarına inanmamaları gerektiğini söyledi. Ayrıca Murad bertaraf edildikten sonra herkes hak ettiği mansıp ve tımarlara da kavuşacaktı. Şimdi yapılması gereken sebat gösterip karşıdaki ordunun dağıtılması idi.

Gerçekte Mustafa Çelebi harp adamı değildi. Onun yerine askerî idareyi İzmiroğlu Cüneyd Bey yapıyordu. Hal böyle iken iki ordu karşı karşıya geldiğinde Mustafa Çelebi yüksekçe bir tepeye çıktı ve bütün ordunun duyabileceği şekilde kendisinin Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu ve devletin gerçek sahibi bulunduğunu söyledi. Çelebi Mehmed öldüğüne göre bu devletin sultanlığı oğlu Murad'a değil, yine Yıldırım'ın bir oğlu olan kendisine yakışırdı. Ayrıca Veziriazam Bayezid Paşa da işe yaramaz dik kafalı birisi idi. Son olarak

[34] *Behiştî Tarihi*, s. 127-128.

ise Bayezid Paşa'nın ordusuna daha gür seslendi ve taraf değiştirerek kendi saflarına geçmelerini söyledi. Eğer böyle olursa onlara sayısız ihsanlarda bulunacak ve tımarlar verecekti. Mustafa Çelebi'nin nutku son bulduktan sonra Veziriazam Bayezid Paşa'nın sağ kanadındaki beyler saflarından ileri atılarak savaşacak gibi at sürdüler. Cüneyd Bey'in ordusunun yanına gelince atından indiler ve Mustafa Çelebi'nin ayaklarına secdeye kapandılar. Sonrasında ise Bayezid'in sol kanadı aynı şekilde yerinden ayrılarak Mustafa Çelebi'nin yanına gitti. Bayezid Paşa'nın birlikleri atlarından indiler ve onlar da öncekiler gibi secdeye kapanarak Mustafa Çelebi'den affedilmelerini istediler. Aslında bu manzara başlamadan biten bir muharebenin sonucu idi. Bu manzaraya şahit olan Doukas'a göre Mustafa Çelebi'nin ordusu kendisini kartal misali göklere yükseltecek kadar çoğalmış ve yüreklenmiş, Bayezid'in ordusu ise adeta tüyleri yolunmuş kargaya dönmüştü.

Bayezid ve kardeşi Hamza sağ ve sollarına bakarak kendilerinin az bir kuvvet ile kaldığını gördü. Böyle olunca da Mustafa Çelebi'nin ordusuna karşı koyamayacaklarını anladılar. Onlar da hemen atlarını Mustafa Çelebi'nin yanına sürdüler. Sonrasında atlarından indiler ve önde Veziriazam Bayezid Paşa olmak üzere kardeşi Hamza Bey de Mustafa önünde secde ederek kulluklarını sundular. Sonrasında Mustafa Çelebi de atından indi ve alkışlar arasında otağına çekildi. Bayezid Paşa için de az ileride ayrı bir çadır hazırlandı. Kaçmaması için de başına bir nöbetçi konuldu. Bu sırada İzmiroğlu Cüneyd Bey geldi ve Bayezid Paşa için Mustafa Çelebi'ye "Karanlıkta el yordamıyla yürümeye bile layık olmayan bu ahmak ne zamana kadar güneş görecek?" dedi. Mustafa da ona "Buna ne yapmak istiyorsan yap!" dedi. Bunun üzerine Bayezid Paşa dinlendiği otağdan apar tokar çıkartıldı ve az ileride kafası kesildi. Hafız Halil'in Şeyh Bedreddin Menakıbnamesi'ne göre Bayezid Paşa'nın Mustafa Çelebi ile Sazlıdere'de karşılaşması ve idam edilmesi 29 Ağustos 1421'de gerçekleşti.[35] Bu sırada Cüneyd Bey de Bayezid Paşa'nın götürülüşünü izliyor ve onu tahkir ediyordu. Sonrasında Bayezid Paşa'nın kardeşi Hamza getirildi. Ancak İzmiroğlu Cüneyd, onun idam edilmesine razı olmadı ve azatlı kölesi olarak salınmasını istedi. Aslında serbest bıraktığı ve acıdığı az sonra eceli olacak kişi idi.[36]

II. Murad ve Bursa'da kalan paşalar Veziriazam Bayezid Paşa'dan gelecek iyi haberleri bekliyordu. Ancak hiç beklemedikleri bir haberle sarsıldılar. Ge-

[35] Mustafa Çağhan Keskin, "Bayezid Paşa; Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVIII, (2016), 1-37.

[36] Doukas, s. 134-135; Bayezid Paşa'nın ordusunun bu şekilde taraf değiştirdiği ve kendisinin de Mustafa Çelebi'ye biat ederek onun veziri olduğu, sonrasında Cüneyd'in baskısı ile onun idam edildiği Osmanlı kaynakları tarafından da sabittir. Aşıkpaşazade, s. 157; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 54. Ayrıca bu hadiseden sonra Müsellemlere 50 akçe harçlık vermek adet oldu.

len habere göre Bayezid Paşa ile giden bütün beyler ve asker, Mustafa Çelebi tarafına geçtiği gibi Veziriazam ve Rumeli Beylerbeyi Bayezid Paşa'nın da Sazlıdere'de kafası kesilerek idam edilmişti. *"Düzme"* denilen Mustafa Çelebi düzmelikten çıkmış ve adeta Osmanlı Devleti'nin padişahı olmuştu. II. Murad gelen bu haber ile hüsrana uğradı. Veziriazam Bayezid Paşa'nın ölmesi bir yana, onunla beraber giden askerlerin Mustafa Çelebi tarafına dönmesi ise başka bir mesele idi. Anlaşıldığına göre Veziriazam, yeniçerileri Bursa'da bırakmış ve hayli değişik bir askerî grup ile Rumeli tarafına geçmişti. Onlar da Bayezid Paşa'yı yarı yolda bırakınca II. Murad'ın hiç beklemediği bir süreç gelişti. 17 yaşındaki padişah ne yapacağını bilemedi. Tereddüt ediyordu; nihayet paşalarını divanda toplayarak alınacak önlemleri görüştü. Ancak paşalar ilk önce II. Murad'ın böylesine karamsar olmaması gerektiğini söylediler. Bu vakit Emir Sultan henüz hayatta idi. Yıldırım Bayezid'in de gönül rehberlerinden birisi olan Emir Sultan, bütün Bursa halkı tarafından çok seviliyordu. Paşalar ve beyler II. Murad'ı Emir Sultan'ın huzuruna çıkardılar ve Anonim Osmanlı Tarihi'nin deyimi ile II. Murad'ı "Emir Sultan'ın ayağına bıraktılar." Padişah, Emir Sultan'ın huzuruna çıktığı zaman "Bana himmet eyle!" dedi. Hatta Mustafa Çelebi'nin kendi üzerine büyük bir ordu ile geldiğini öğrenince Amasya'ya çekilmeyi tasarladı. Ancak Emir Sultan "Memleket senindir!" diyerek buna mâni oldu.[37] Padişah'ın kılıcını II. Murad'ın beline kendisi kuşattı ve "Yüri var, Hakk sana fursat vire!" diyerek onu bu karamsar havadan çıkarttı. [38]

II. Murad saraya döndüğünde paşalarını yeniden Divanda topladı. Bu sırada Veziriazam Bayezid Paşa öldüğü için onun yerine İkinci Vezir Çandarlı İbrahim Paşa veziriazam oldu. İkinci vezirliğe de Hacı İvaz Paşa getirildi. II. Murad, Mustafa Çelebi'nin hakkından nasıl gelinmesi gerektiğini sordu. Osmanlı kaynaklarından anlaşıldığına göre Mustafa Çelebi ile baş edebilmek için yanındaki askerlerin taraf değiştirmesi gerektiğinin farkına varılmıştı. Rumeli uç beyleri ve Akıncıları daha önce, Emîr Süleyman ve Musa Çelebi örneğinde olduğu gibi şimdi de Mustafa Çelebi'ye destek veriyor, onun yanında saf tutuyorlardı. Durum son derece net anlaşılmıştı. Rumeli uç beylerinin ve Akıncılarının gönlü yapılarak veya bir şekilde ikna edilerek onların II. Murad tarafına geçmeleri sağlanacaktı. Bunun için hemen çalışmalara başlandı. Musa Çelebi'ye Rumeli beylerbeyliği yapmış ve Rumeli akıncı beylerinin en meşhurlarından Mihaloğlu Mehmed Bey, Tokat Kalesi'nde hapiste idi. Paşalar onun hapisten çıkartılmasını ve Rumeli'ye gönderilmesini, onun vesilesiyle uç beylerinin II. Murad safına çekilebileceğini söylediler. Divanda dile getirilen bu tavsiye kabul gördü ve hemen Tokat'a adam gönderilerek Mihaloğ-

[37] *Ruhi Tarihi*, s. 436.

[38] *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, s. 61.

lu Mehmed Bey'in salınması emredildi. Aşıkpaşazade'nin naklettiğine göre Mihaloğlu Mehmed Bey hapisten çıkartıldı. Kendisi de bu sıralarda Mecitözü'ndeki kendilerine ait Elvan Çelebi Tekkesinde idi. Mihaloğlu Mehmed Bey Aşıkpaşazade'yi de yanına aldı ve doğruca Bursa'ya gittiler.[39]

II. Murad, Mihaloğlu Mehmed Bey'i Rumeli beylerbeyi yaptı. Bu sırada Mustafa Çelebi de ordusu ile birlikte Bursa'ya gelmek için yola çıkmıştı. İmparator Manuel de bu durumdan rahatsız oldu ve Mustafa Çelebi'nin önünü kesmek istedi. Bunun için hemen Bursa'ya elçiler gönderdi ve Bayezid Paşa ölerek aradan çıktığı için önceki şartların yeni Veziriazam Çandarlı İbrahim Paşa tarafından kabul edileceğini düşündü. İmparator, şartları hatırlatarak II. Murad'ın kardeşlerini istiyor ve olası durumda Gelibolu'nun da kendisine bırakılmasını talep ediyordu. Ancak Çandarlı İbrahim Paşa, maktül Veziriazam Bayezid Paşa'nın siyasetini devam ettiriyor ve bu iki şart haricinde bütün isteklerinin kabul edileceğini dile getiriyordu. İmparator Manuel de bu durumu kabul etmediği için iki tarafın Mustafa Çelebi üzerindeki ittifakı başlamadan son bulmuş oldu. Böylece II. Murad kendi başının çaresine bakmak için yeni yollar aramaya başladı.

20 Ocak 1422'de Mustafa Çelebi 12.000 atlı ve 5 bin piyade ile Gelibolu'dan Anadolu'ya geçerek Bursa üzerine hareket etti. Mustafa'nın amacı ani bir baskınla eski başkenti almak ve II. Murad'ı ele geçirerek ortadan kaldırmaktı. Bu sırada II. Murad'ın yanında kapıkulu ocaklarından yeniçeriler ile Amasya'dan getirdiği kuvvetlerden başka asker yoktu. Bu yüzden II. Murad da büyük bir telaşa kapıldı. Çandarlı İbrahim Paşa, Hacı İvaz Paşa, Rumeli Beylerbeyi Mihaloğlu Mehmed Bey, Timurtaş Paşa'nın oğlu Anadolu Beylerbeyi Oruç Bey, Umur Paşa ve Ali Paşa, II. Murad ile birlikte Mustafa Çelebi'yi Bursa'ya gelmeden durdurmak için Ulubad Köprüsü'ne gittiler. Buraya gelir gelmez ilk olarak köprü yıkıldı ve karşıdan gelecek olan Mustafa Çelebi'nin Bursa bağlantısı kesilmiş oldu. Sonunda II. Murad paşaları ve beyleri ile birlikte bir harp meclisi topladı ve bundan sonra ne yapılması gerektiğini görüştü. Bu sırada Mustafa Çelebi de gelmiş ve suyun öte yakasında ordugâhını kurmuştu. Doukas'ın naklettiğine göre iki ordunun bulunduğu yerde su akıntısı derindi ve kimse geçmeye cesaret edemiyordu. Dahası uygun bir yer aranacak olsa en az üç gün boyunca dolaşması gerekecekti. Ordugâh kurulan yerde su akıntısı derin olduğu gibi nehrin etrafı da yalçın ve geçilmez dik yamaçlardan oluşuyordu. Dolayısıyla iki taraf birbirini görüyor, ancak köprü olmadığı için ileri adım atamıyordu.[40]

Alınan karara göre öncelikle Mihaloğlu Mehmed Bey, nehir kenarına yaklaştı ve karşı taraftaki akıncı beylerine isimleri ile hitap etti. İsimleri ile çağ-

[39] Aşıkpaşazade, s. 158.
[40] Doukas, s. 150.

rıldığını duyan akıncı beyleri bu duruma bir anlam veremediler ve isimlerini böyle saygısızca telaffuz eden kişiyi merak ettiler. Bunun üzerine dere kenarına yaklaştıklarında Mihaloğlu Mehmed Bey kendisi olduğunu söyledi. Bütün akıncı beyleri bu duruma anlam veremediler. Zira onun ölmüş olduğunu zannediyorlardı. Fakat Mihaloğlu Mehmed Bey ölmediğini, hayatta olduğunu söyledi. Dahası onlara yanlış tarafta durduklarını, Mustafa'nın bir düzmece olduğunu, Osmanlı soyundan olmadığını ve II. Murad tarafına geçmeleri gerektiğini söyledi. Bu, aslında planın ilk aşaması idi. İkinci aşamasını ise İkinci Vezir Hacı İvaz Paşa hazırlıyordu. Buna göre hem Cüneyd Bey'e hem Mustafa Çelebi'ye ve hem de karşı taraftaki bütün akıncı beylerine birer mektup yazdı. Bu mektupları da "Gönenlü Bayezid" isminde iyi yüzme bilen bir adamına verdi. Köprü olmadığı için az ileriden gece yarısı karşıya geçen Gönenlü Bayezid, mektubları sahiplerine verdi. Cüneyd Bey'e yazılan mektupta II. Murad tarafına geçtiği takdirde kendisine büyük sancaklar ve tımarlar verileceği ve dahası affedileceği yazılı idi. Mustafa Çelebi'ye gönderilen mektuplarda da Rumeli akıncı beylerinin II. Murad tarafına geçeceği ve kendisinin yakalanıp esir edileceği yazılıyordu. Dahası Cüneyd'in bile saf değiştirip II. Murad'dan yana olacağı, akıncı beyleri ile bir olup Mustafa Çelebi'yi ele geçireceği söyleniyordu. Rumeli akıncı beylerine ise durum izah ediliyordu.

Gece yarısı olduğunda İzmiroğlu Cüneyd Bey mektuba inandı. Kendi adamlarından 70 kişiyi ayarladı. Çizmelerine ve heybelerine koyabildiği kadar hazineden para koydu. Sonrasında da Mustafa Çelebi'nin yanından ayrıldı. Sabah olduğunda Cüneyd Bey'in ordugâhta olmadığı haberi çabuk yayıldı. Bu sırada Mustafa Çelebi'nin olduğu kısımda da bir hareketlilik başladı. Cüneyd'in kaçtığı anlaşılınca Edirne'den gelen ve büyük çoğunluğu Akıncılar ile azaplardan oluşan birlik dağılmaya, etrafa kaçışmaya başladılar. Bu kaçışmayı karşı taraftan gören II. Murad'ın askerleri doğal olarak Türkçe sesleniyor ve alay ederek *"Durun, durun, kaçmayın, kalın kalın!"* diye bağırıyorlardı. Artık durum anlaşılmış ve Mihaloğlu Mehmed Bey'in, Akıncıları kendi tarafına çekmesi yanında Hacı İvaz Paşa'nın da Cüneyd ve Mustafa Çelebi'ye yazdığı hileli mektuplar işe yaramıştı.

Bundan sonra Hacı İvaz Paşa hiç zaman kaybetmedi. Mustafa Çelebi'yi ve geri kalan askerleri yakalayıp imha etmek için yıkılan Ulubad Köprüsü'nün yerine hızlıca kalaslardan ve ağaçlardan bir köprü yapıp karşı tarafa geçti. Mimar olduğu gibi son derece atik, cesur ve kabiliyetli de bir asker olan Hacı İvaz Paşa, yanına aldığı yeniçeriler ile geride kalan Azaplar üzerine saldırdı. Suyun öte yakasında son derece kanlı bir savaş oldu ve Mustafa'nın getirdiği Azaplar imha edildi. Bu hengâmede kaçmayıp korkuya kapılmayanlar sadece Mihaloğlu Mehmed Bey'in kendi tarafına çektiği meşhur Akıncı beyleri idi. Azaplar kaçışırken sadece Turhan Bey, Evrenosoğulları, Mihaloğulları ve

Gümlüoğlu kendi yerlerinde sabit kaldılar. Sonrasında Azaplar imha edildiğinde Mihaloğlu Mehmed Bey de suyun öte yakasına geçti ve Akıncı beylerinin yanlarına giderek onlarla kucaklaştı.[41] II. Murad'ın da karşı tarafa geçmesi sonrasında Mustafa Çelebi'nin ordusundan geri kalanlar ve kendi askerlerinin her birisi bölük bölük Sultan'a sadakatlerini dile getirdiler.

Mustafa Çelebi tarafında olan ve en önemli askerî gücünü oluşturan Rumeli uç beylerinin ve Akıncılarının bu şekilde II. Murad'a yönelmiş olması, tahtın gerçek sahibini göstermesi açısından da bir dönüm noktası oldu. Ancak sonrasında Veziriazam İbrahim Paşa ilginç bir tavsiyede bulundu. Muhtemelen bu uç beylerinin askerî gücünü bildiği ve taht mücadelesinde belirleyici elit kuvvet olmalarının önüne geçmek istediği için hepsinin katledilmesini tavsiye etti. Böylece aslında O, II. Murad Dönemi'nde uygulayacağı barış politikasının sağlam temeller üzerinde inşa edilmesini hesaplıyordu. Ancak ikinci vezir ve dahası II. Murad'ın ordu kuvvetini oluşturan mahir asker Hacı İvaz Paşa bu tavsiyeye hiç sıcak bakmadı. Bu beylerin Cüneyd Bey nedeni ile bu tuzağa düştüklerini ve gerçekten de Mustafa'nın bir *"düzmece"* olduğunu bilmediklerini söyledi. Dolayısı ile onların fırsat bulunmuşken bu şekilde imha edilmeleri hiç doğru bir hareket olmazdı.[42] Bu görüş ayrılığı Veziriazam Çandarlı İbrahim Paşa'nın orduyu temsil eden Hacı İvaz Paşa'yı Divandan tasfiye etmesi için bir bahane oldu. Çünkü bu görüş ayrılığı sıradan bir durum değil, adeta II. Murad Dönemi devlet politikasını belirleyen bir yol ayrımı idi.

Bu sırada Mustafa Çelebi de çoktan Gelibolu yolunu tutmuş ve karşı tarafa geçerek Edirne'ye doğru yola koyulmuştu. II. Murad, kuvvetleri ile birlikte hiç zaman kaybetmeden daha önce irtibat kurduğu Ceneviz tüccarı Adorno vasıtası ile Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu tarafına geçmeye başladı. Bu sırada Adorno'nun 800 güçlü ve silahlı askeri bulunurken II. Murad'ın silahlanmış olarak yalnızca 500 askeri vardı. Boğaz'ın ortasına geldiklerinde Adorno yerinden kalktı ve II. Murad'ın ayaklarına kapanarak eski borçlarının silinmesini istedi. Bunun üzerine II. Murad hiç itiraz etmeden 27.000 altın sikke tutarındaki borçlarını sildi ve Manisa'daki şap madenlerinin işletmesini de onda bıraktı. Bunun üzerine ikili memnun bir şekilde karşı tarafa geçtiler.

II. Murad'ın karşı tarafa geçmesinde Ceneviz tüccarı Adorno büyük rol oynadı. Zira Mustafa Çelebi karşı tarafa geçtiği zaman Adorno'ya ulak gönderdi ve II. Murad'a yardım etmemesi teklifinde bulundu. Buna karşılık da kendisine 50.000 altın sikke verilecekti. Ancak daha öncesinden II. Murad'a yardım sözü vermiş olan Adorno, Mustafa Çelebi'nin bu teklifini reddetti. Bu durumu da öğrenen II. Murad, Adorno'ya sarıldı ve *"Bugünden itibaren benim kardeşim ve sadık dostum ol!"* dedi. Dahası II. Murad kuvvetleri ve diğer

[41] Aşıkpaşazade, s. 158; Doukas, s.158.

[42] Aşıkpaşazade, s. 158; Neşri, II, s. 563; *Behiştî Tarihi*, s.133.

gemilerdeki 3.000 seçme askeri ile karaya çıktı. Ancak Giovanni Adorno da II. Murad'ı takip ederek onun bu mücadelesine destek verdi. Kendisine ait 2.000 İtalyan askerini II. Murad'ın birliklerine kattı ve Mustafa Çelebi'yi takibe başladılar. Gelibolu'da ve Edirne üzerinde Mustafa Çelebi'nin bıraktığı kuvvetlerle çatışmalar yaşansa da II. Murad'ın birlikleri galip geldi ve Edirne tarafına kaçan Mustafa Çelebi takibe alındı. Mustafa'nın amacı bir an önce Edirne'ye gitmek, hazineden alabildiği kadar para almak ve sonrasında Rumeli'ye kaçmaktı. Amacına da ulaştı ve Eflak tarafına kaçtı. Ancak o kaçarken II. Murad da Edirne'ye girdi ve büyük bir memnuniyetle karşılandı. Sonrasında Mihaloğlu Mehmed Bey ve bir grup Akıncı, Mustafa Çelebi'nin peşine düştü. Kızıl Ağaç Yenicesi'ne geldiklerinde Mustafa Çelebi'yi yakalamayı başardılar.

Sonrasında Edirne'ye II. Murad'ın huzuruna getirdiler. Mustafa Çelebi gerçekten de Yıldırım Bayezid'in oğlu olarak Hanedan üyesi idi. Hatta 1402'de Ankara Savaşı'na katılmış ve bu muharebede karnından yaralanmıştı. Herkese kendisinin Osmanoğlu Mustafa olduğunu ispat için karnındaki bu yarayı gösteriyordu. Bu ispatta da başarılı oluyordu. Böylece *"Rumeliliyi"* kendisine çevirdi. Ancak sonunda paşaların akıl oyunları ve Mihaloğlu Mehmed Bey'in silah arkadaşlarına çağrısı sonunda daha fazla taht iddiasında bulunamadı. Normalde Hanedan üyesi olduğu için yay kirişi ile boğulması gerekiyordu. Ancak öteden beri onun adı *"Düzmece"* olarak çıkartıldığı için şimdi asil bir soylu gibi kirişle boğulması, bu söylemle ters düşerdi. Bu yüzden hanedan üyelerine yapıldığı şekilde yayla boğulmadı. Edirne'de adi bir suçlu ve Sultan'a asi olan bir *"düzmece"* gibi ağaçta asıldı (1422). Buna rağmen *Ruhî*'nin onun kiriş ile helak edildiğini söylemesi doğru değildir.[43] Çünkü olayı çok yakından takip eden Doukas da onun asılarak idam edildiğini söyler. Amaç ise onun düzme ve bir sahtekâr olduğunun gösterilmesidir.[44]

"Düzme" olarak kara propagandası yapılan ve gerçekte Yıldırım Bayezid'in öz oğlu ve II. Murad'ın amcası olan Mustafa Çelebi'nin ortadan kaldırılmasının; onun 20 Ocak 1422'de Gelibolu'dan Bursa üzerine gelmesinden II. Murad'ın Haziran 1422'de İstanbul'u kuşatmasına kadar sürmüş olduğu düşünülebilir. Buna göre bu kovalamaca en az 4 ay kadar sürdü ve sonrasında Çelebi Mehmed'i de oldukça uğraştıran Mustafa Çelebi, yeğeni 18 yaşındaki II. Murad tarafından ortadan kaldırıldı. Halil İnalcık'ın yorumuna göre de böylece 1402'de başlayan Fetret Devri hakikatte 1422'de son bulmuş oldu.[45]

Mustafa Çelebi'nin bu tarihlerde büyük problemlere neden olmasından dolayı II. Murad bütün gelişmelerden kaygı duymaya başladı. Bunlardan bi-

[43] *Ruhi Tarihi*, s. 437.

[44] Doukas, s. 161.

[45] Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş; Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, c. 13, sayı 2, yıl 1958, s. 109.

risi de Ankara'da her geçen gün müridi çoğalan ve hakkında taht iddiacısı olduğuna dair şikâyetler gelen Hacı Bayram-ı Veli idi. Onun Konya Ovası'nda Şeyh Bedreddin ile de görüşmüş olması, yeni bir isyanın ön hazırlığı izlenimini veriyordu. Her ne kadar Hacı Bayram-ı Veli'nin kendi halinde çiftçilikle uğraşıp kazandıklarını fakir fukaraya dağıttığına dair bilgiler varsa da II. Murad, böylesi bir söylemi duymazdan gelemezdi. Zira babası Çelebi Mehmed Dönemi'ndeki Börklüce Mustafa İsyanı'nı Bayezid Paşa ile kendisi bastırdığı gibi Şeyh Bedreddin İsyanı'na da şahit olmuştu. Dolayısı ile eğer bu durum gerçekse en az taht iddiasında bulunan amcası Mustafa Çelebi kadar tehlikeli idi ve göz ardı edilemezdi. Bu durumun gerçekliğini öğrenmek ve soruşturmak için Hacı Bayram-ı Veli, Ankara'dan Edirne'ye getirtildi ve II. Murad ile görüştürüldü. Sonrasında bu durumun asılsız bir iftira olduğu anlaşılınca II. Murad, Hacı Bayram-ı Veli'ye muhabbet beslemeye başladı. Öyle ki kendisini ve müritlerini bütün vergilerden muaf tutacak kadar samimi ilişkileri oldu.[46]

25 Haziran 1421'de padişah olan II. Murad, bir sene boyunca amcası Mustafa Çelebi ile uğraşmak zorunda kaldı. Yukarıda da görüldüğü üzere bütün Akıncı beyleri *"düzme"* denilen Mustafa tarafına geçmiş ve hatta Veziriazam Bayezid Paşa da Sazlıdere'de infaz edilmişti. Murad bu süre içerisinde kendi üzerine gelmekte olan ordu ile başa çıkamayacağını zannedip Amasya'ya dönmeyi tasarlamış ancak Emir Sultan'ın dirayeti ile yerinde kalmış ve amcası Mustafa'nın karşısına çıkmıştı. Tabi onun başarılı olmasında en önemli etken elbette maharetli paşaların yanında bulunması idi.

II. Murad, Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmâniyye, TSMK, H. 1563, y. 44a.

Şimdi Mustafa Çelebi meselesi de ortadan kalktığına göre kuvvetle muhtemel bu belayı başına saran Bizans'a bir ders vermesi gerekiyordu. Bunun için uzun uzadıya hazırlık yapılmadı. Özellikle Mihaloğ-

[46] Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", *DİA*, c. 14, s. 444.

Kaynakça

Kitap ve Tezler

16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi 1373-1512, Haz. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara, 1973.

Acem'den Rum'a; İdris-i Bitlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı 1481-1512, Haz. Vural Genç [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, Eren Yayınları, İstanbul, 1997.

Alderson, Anthony Dolphin, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1956.

Angiolello, Giovan Maria, *Fatih Sultan Mehmed*, Çev. Pınar Gökpar, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512, Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

Anonim Tevarih-i Al-i Osman, Neşir. F. Giesse, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992.

Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'ara*, Haz. Filiz Kılıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2018.

Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihal Atsız, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1949.

Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İngilizce Baskıdan Çeviri, Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 8. Baskı, İstanbul, 2013.

Behişti Tarihi 1389-1502, Haz. Fatma Kaytaz, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul, 2011.

Bertrandon de La Broquiere'nin Denizaşırı Seyahati, ed. Ch. Schefer, Çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Beyanî, *Tezkiretü'ş Şuara*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

Bir Yeniçerinin Hatıratı, Çev-Haz. Kemal Beydilli, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2003.

Celal-zade Mustafa Çelebi, *Selim-Name*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Cemil, Mehmet, *Çandarlı Halil Paşa Niçin Öldürüldü*, İnkılap Kitaphanesi, İstanbul,1933.

Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selimnamesi'nin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi, Haz. Mehmet Doğan, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997.

D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, çev. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, Haz. Hüseyin Ragıp Uğural, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Doukas, Mikhael, *Tarih; Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Düzdağ, Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.

Ebulhayr-ı Rumî, *Saltık-name*, c. I-II-III, Haz. Necati Demir- M. Dursun Erdem, UKİD, İstanbul, 2013.

Emecen, Feridun, *Fetih ve Kıyamet 1453*, Timaş, İstanbul, 2012.

____Emecen, Feridun, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, İsam Yayınları, İstanbul, Ekim 2016.

____Emecen, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi 1300-1600*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

____Emecen, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş, İstanbul, 2011.

____Emecen, Feridun, *Osmanlı Sultanları I*, İsam Yayınları, İstanbul, Şubat 2011.

____Emecen, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2016.

Erdoğan, Halil Cengiz-Yücel, Yaşar, *Rûhî Tarihi*, Belgeler, TTK, cilt XIV, sayı 18, Ankara, 1989-1992.

Eren, Muharrem, *Zağnos Paşa*, Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1994.

Eroğlu, Haldun, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Akçağ, Ankara, 2004.

Ertaylan, İsmail Hikmet, *Fatih ve Fütühatı*, Mars Matbaası, Ankara, 1966.

____Ertaylan, İsmail Hikmet, *Sultan Cem*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2006.

Fatih Sultan Mehmed Zehirlendi mi Eceli İle mi Öldü?, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1945.

Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü ve Hadiseleri Üzerine Bir Vesika; 12 Eylül 1481, Haz. Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1952.

Fisher, Sydney, *Sultan Bayezid Han 1481-1512*, Çev. Hazal Yalın, Kitapyayınevi, İstanbul, 2013.

Funda Demirtaş, *Celalzade Mustafa Çelebi, Tabakatü'l Memalik ve Derecatü'l Mesalik*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2009.

Gazavât-ı Sultân Murâd B. Mehemmed Hân (İzladi ve Varna Savaşları Üzerine Anonim Gazavatname 1443-1444), Haz. Halil İnalcık-Mevlüt Oğuz, TTK, Ankara, 1989.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitâbü't Tarih-i Künhü'l Ahbar*, I. cilt, II. kısım, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar ve diğ. Kayseri, 1997.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l- Ahbar 1451-1481*, c. II, Haz. M. Hüdai Şentürk, TTK, Ankara, 2003.

Gelibolulu Zaifi Muhammed, *Gazavat-ı Sultan Murad Han*, Haz. Mehmet Sarı [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

Gökyay, Orhan Şaik, *Molla Lütfi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, Haz. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, c. III, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1913.

____Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, c. IV, çev. Mehmed Ata, İstanbul, 1914.

Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid, Haz. Halil İnalcık, TTK, Ankara, 1987.

Hinz, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, TTK, Ankara, 1992.

İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman* VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara,1991.

____İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VIII. Defter*, Haz. Ahmet Uğur, TTK, Ankara, 1997.

İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, VII. Ketîbe, çev. Haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara, 2013.

____İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt-Osman Gazi Dönemi*, Haz. Vural Genç, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 2007.

İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, haz. Hicabi Kırlangıç, Hece Yayınları, Ankara, 2016.

İlmiye Salnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman ve diğ., İşaret Yayınları, İstanbul, Nisan 1998.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, c. I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

____İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, c. II, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

____İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, c. III, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

____İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, c. IV, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

____İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, TTK, Ankara, 1995.

____İnalcık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM, İstanbul, 2010.

____İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire; The Classical Age 1300-1600*, Phoneix, 2000.

İshak b. İbrahim, *Selimname*, Haz. Burhan Keskin, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998.

____*İshak Çelebi ve Selimnamesi*, Haz. Hamdi Savaş, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Kayseri, 1986.

İstanbul'un Fethinden önce Yazılmış Tarihi Takvimler, haz. Osman Turan, TTK, Ankara, 1954.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300-1451*, çev. Nilüfer Epçeli, cilt 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

Kanunname-i Al-i Osman, Haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul, Temmuz 2003.

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, Çev. İbrahim Hakkı Konyalı, Türkiye Yayınevi, s. 333 [Osmanlı Tarihleri I'in içinde].

Kayıtbay Zamanında (1468-1496) Memlük-Osmanlı İlşkileri, haz. Uğur Yılmaz, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul, 2005.

Kemal, *Selâtin-Name 1299-1490*, haz. Necdet Öztürk, TTK, Ankara, 2001.

Kemalpaşazade'nin Selimnamesi, haz. Ali Kökoğlu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1994.

Keşfi'nin Selimnamesi, haz. Şefaettin Severcan, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Kayseri, 1988.

Kırzıoğlu, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi 1451-1590*,TTK, Ankara, 1998.

Kıvami, *Fetihname-i Sultan Mehmed*, haz. Franz Babinger, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.

Kiel, Hedda Reindl, *II. Bayezid ve Çevresi; Hükümdarın Adamları*, çev. Ali Suat Ürgüplü, Arvana, İstanbul, 2014.

Koçi Bey Risalesi, Sad. Haz. Zuhuri Danışman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitab Basımevi, Konya, 1964.

____Konyalı, İbrahim Hakkı, *Karacabey*, İstanbul, 1943.

Kreutel, Richard F., *Haniwaldanus Anonimi'ne göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512*), çev. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997.

Kritovulos, *Kritovulos Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018

.Kuban, Doğan, *İstanbul; Bir Kent Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

____Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul, 2007.

Kurat, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı* 1711, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951.

____Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 1999.

Küçükdağ, Yusuf, *Piri Mehmed Paşa*, Aksaray Belediyesi, Aksaray, Mart 2017.

Küpeli, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.

Lâmiî Çelebi, *Nefehâtü'l-üns Tercümesi*, İstanbul, 1269 [1872].

Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. bölümler), Haz. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara, 2005.

Latifi, *Tezkiretü'ş- Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000.

Lefort, Jacques, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri; Cem Sultan'ın Tarihine Katkı*, Çev. Hatice Gonnet, TTK, Ankara, 1981.

Lütfi Paşa Asafnamesi, Haz. Mübahat Kütükoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1991.

Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Ertuğrul Oral [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, Cilt II, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, TTK, Ankara, 1995.

Melikoff, İrene, *Uyur İdik Uyardılar*, Demos Yayınları, Çev. Turan Alptekin, İstanbul, 2006.

Mumcu, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Phoneix, Ankara,; 2007.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Camiü'd-Düvel; Osmanlı Tarihi 1299-1481*, Çev. Ahmed Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

____Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. II, çev. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser.

Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, c. IV, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007.

Newhall, Amy Whittier, *The Patronage of The Mamluk Sultan Qaitbay 1468-1496*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Harward Universitesi, Mart 1987.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik; Kalenderiler*, TTK, Ankara, 1992.

____Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Oruç Beğ Tarihi 1288-1502, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul, 2008.

Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri I. Kitap, Haz. Ahmet Akgündüz, Fey Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilatı*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, c. I.

Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayun; Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev. Ayşe Berktay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Pertusi, Agostino, *İstanbul'un Fethi, Çağdaşların Tanıklığı*, c. I, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2004.

Pfeffermann, Hans, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, Çev-Haz. Kemal Beydilli, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013.

Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1703-1722*, c. II, Haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur ve Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî 1595-1600*, c. II, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999.

Sehi Beg, *Heşt Behişt*, Haz. Haluk İpekten-Günay Kut, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke 1654-7 Şubat 1695, [Silahdar Tarihi], Haz. Nazire Karaçay Türkal, danışman, Prof. Dr. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul, 2012.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Eti Yayınevi, İstanbul,1967.

Sinan Paşa, *Maarif-name*, Haz. Mertol Tulum, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

____Sinan Paşa, *Tazarru'name*, A. Mertol Tulum, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2001.

Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, İstanbul, 1880.

Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara, 1999.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2004.

Şükri-i Bitlisi, *Selimname*, Haz. Ahmet Uğur ve diğ., İsis Yayınları, İstanbul, 1995.

Tansel, Selahattin, *Fatih Sultan Mehmed*, TTK, Ankara, 1999.

____Tansel, Selahattin, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.

____Tansel, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

Taşköprülüzade Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, Çev. Muharrem Tam, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Tayyar-zade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi; Tarih-i Enderun*, c. I, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul, 2010.

Tıkriti, Nabil Sırrı Al-, *Şehzade Korkud (1468-1513) And The Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious İdentity*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Chicago Universitesi, Ağustos, 2004.

TSK Tarihi; Osmanlı Devri Otlukbeli Savaşı, cilt III, II. Kısım, Ankara, 1986.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977.

Uluçay, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 2003.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, İstanbul, 1927.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, I, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV-I, TTK, Ankara, 1978.

Vakıat'a Nisbetle Gurbetname, Haz. İsmail Hami Danişmend, Fatih ve İstanbul, c. II, sayı 7-12, İstanbul, 29 Mayıs 1954.

Vakıat-ı Cem Sultan, Haz. Mehmet Arif Bey, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası İlave Kısmı, 1330.

Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, TTK, Ankara, 1999.

Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzilnameleri; Haydar Çelebi Ruznamesi, Haz. Ali Seslikaya, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Tokat, 2014.

Yıldırım, Mehmet Ali, *Yakup Paşa Gazavatnamesi,* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2004.

Yücel, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK, Ankara, 1988.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2011.

Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

Afyoncu, Erhan, "Nişancı", *DİA,* c.33.

Akın, Hicran, "XV. Yüzyıl Latince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", *Erdem Dergisi*, TTK, c. 2, Sayı 5, Mayıs 1986.

Aksoy, Hasan, "Müeyyedzade Abdurrahman Efendi", *DİA*, c. 31.

Aktepe, Münir, "Çandarlı Halil Paşa", *DİA*, c. 8.

____Aktepe, Münir, "Çandarlı İbrahim Paşa", *DİA*, c. 84.

Akün, Ömer Faruk, "Sehi Bey", *MEB*, c. 10.

Algün, Hüseyin-Azamat, Nihat, "Emir Sultan", *DİA*, c. 11.

Alparslan, Ali, "Ali b. İlyas Ali", *DİA*, c. 2.

Altundağ, Şinasi, "Selim I", *MEB- İA*, c. 10.

Anhegger, Robert, "Meali'nin Hükarnamesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 1 sa. 1, İstanbul, 1949.

Atis, İbrahim, "Sultan Selim'in Kaftanı", *Tarih Hazinesi*, sayı 1, Yıl 1, 15 Kasım 1950.

Aydın, İbrahim Hakkı, "Molla Fenari", *DİA*, c. 30.

Azamat, Nihat, "Hacı Bayram-ı Veli", *DİA*, c.14.

Babinger, Franz, "Fatih Sultan Mehmed ve İtalya", çev. Bekir Sıtkı Baykal, *Belleten*, TTK c. XVII, sayı 65, Yıl 1953.

____Babinger, Franz, "Yakup Paşa; Fatih Sultan Mehmed'in Özel Tabibi Gaeta'lı Jacopo Usta'nın Hayatı ve Akıbeti" *Fatih Sultan Mehmed Zehirlendi mi Eceli İle mi Öldü?,* haz. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1945.

Barkan, Ömer Lütfi, "Kanun-name", *MEB-İA*, c. 6.

Başar, Fahamettin, "Düzme Mustafa Çelebi", *DİA*, c. 31.

Başar, Fahamettin, "Yörgüç Paşa", *DİA*, c. 43.

Baştav, Şerif, "XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi'nin II. Murad (1421-1451) Devri Hadiseleri", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, c. 28, sayı 1-2, Yıl 1970.

Baysun, Cavid, "Mustafa", *MEB-İA*, c. 8.

Beldiceanu, N., "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", çev. Zeki Arıkan, *Belleten*, TTK, sayı 186, Ankara, 1983-1984.

Bilge, Mustafa L., "Akkirman", *DİA*, c. 2.

Bostan, İdris, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, c. 1, ed. İdris Bostan- Salih Özbaran, İstanbul, Temmuz 2009.

Canım, Rıdvan, "Sehi Bey", *DİA*, c. 36.

Cavid Baysun, "Cem", *MEB-İA*, c. 1.

Cüneyt Kanat, "Tomanbay", *DİA*, c. 41.

DİA, "İshak Paşa", *DİA*, c. 22.

Dindar, Bilal, "Bedreddin Simavi", *DİA*, c. 5.

Emecen, Feridun, "Hukuki Bir Tartışmanın Tarihi Zemini; İstanbul Nasıl Alındı?", *Osmanlı İstanbulu I*, Ed. Feridun Emecen-Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

____Emecen, Feridun, "II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar", *Sultan II. Bayezid ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Gaye Kitabevi, Bursa, 2017.

____Emecen, Feridun, "II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine Bir Not; Fenarizade Alaeddin Ali'nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, c. I, Ülke Kitapları, İstanbul, Ocak 2014.

____Emecen, Feridun, "İhtilalci Bir Mehdilik" Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, haz. Mehmet Öz-Fatih Yeşil, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2015.

____Emecen, Feridun, "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*, XLIII, Yıl 2014.

____Emecen, Feridun, "Koca Mustafa Paşa", *DİA*, c. 26.

____Emecen, Feridun, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, Yıl 1999.

____Emecen, Feridun, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, c. 38.

____Emecen, Feridun, "Şehzade Korkud", *DİA*, c. 26.

____Emecen, Feridun, "Varna Savaşı", *DİA*, c. 42.

____Emecen, Feridun, "Yunus Paşa", *DİA*, c. 43.

____Emecen, Feridun, "Zağanos Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44.

____Emecen, Feridun, "Turhan Bey", *DİA*, c. 41.

Erünsal, İsmail, "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı 33, Mart 1980-81.

____Erünsal, İsmail, "Mihri Hatun,", *DİA*, c. 30.

Fotic, Aleksandar-Kiel, Machiel, "Semendire", *DİA*, c. 36.

Genç, Vural, "From Tabriz to İstanbul: Goods and Treasures of Shah İsmail Looted After the Battle of Chaldıran", *Studia Iranica*, sayı 44, Yıl 2015.

____Genç, Vural, "İdris-i Bitlisi'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XLVII, Yıl 2016.

____Genç, Vural, "Şah ile Sultan Arasında Bir Acem Bürokratı: İdris-i Bitlisi'nin Şah İsmail'in Himayesine Girme Çabası", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVI, Yıl 2015.

Gökbilgin, Tayyib, "Cafer Çelebi", *MEB-İA*, c. 3.

____Gökbilgin, Tayyib, "Müeyyedzade", *MEB-İA*, c. 8.

____Gökbilgin, Tayyip, "Selanik", *MEB-İA*, c. 10.

Grammont, J.L. Bacque-, "Notes et Documents sur la Revolte de Şah Veli b. Şeyh Celal", *Archivum Ottomanicum*, VII, Yıl 1982.

Groot, A. H. De, "Rum Mehmed Pasha", *Encyclopedia of Islam*, 2nd, c. 6.

Gündüz, Tufan, "Şah İsmail", *DİA*, c. 38.

Hüsameddin, Hüseyin, "Koca Mehmed Paşa", *TOEM*, sayı 37, 1 Nisan 1332.

İnalcık, Halil, "Gedik Ahmed Paşa", c. 1, *EI*²

____İnalcık, Halil, "Aşıkpaşazade Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

____İnalcık, Halil, "Mehmed II", *MEB-İA*, c. 7.

____İnalcık, Halil, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time", *Speculum*, cilt. 35, sayı. 3, (1960).

____İnalcık, Halil, "Murad II", *MEB-İA*, cilt 8.

____İnalcık, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş; Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, c. 13, sayı 2, Yıl 1958.

____İnalcık, Halil, "Padişah", *DİA*, c. 34.

İnalcık, Halil, "The Ottoman Turks And The Crusades 1329-1451", *A History of The Crusades*, Ed. Kenneth M. Setton, cilt 6, The University of Wisconsin Press, 1989.

İpşirli, Mehmet, "Atik Ali Paşa", *DİA*, c. 4.

____İpşirli, Mehmet, "Eman-Osmanlı Dönemi", *DİA*, c. 11.

Kananos, Ioannes, "İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser", çev. Zafer Taşlıklıoğlu, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, s. VIII, c.11-12, Yıl 1955.

Kepçioğlu, Kamil, "Tarihi Bilgiler ve Vesikalar, *Vakıflar Dergisi*, sayı II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942.

Keskin, Mustafa Çağhan, "Bayezid Paşa; Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVIII, Yıl 2016.

Kiel, Hedda Reindl, "Rum Mehmed Paşa", *DİA*, c. 35.

____Kiel, Machiel, "Koron", *DİA*, c. 26.

____Kiel, Machiel, "Selanik", *DİA*, c. 36.

Küçükdağ, Yusuf, "Karamanî Mehmed Paşa", *DİA*, c. 24.

____Küçükdağ, Yusuf, "Mevlana'nın Soyundan Gelen Reformcu Bir Osmanlı Veziriazamı; Karamanî Mehmed Paşa", *İstem*, Yıl; 4, sayı; 7, Konya, 2006.

Kütükoğlu, Bekir, "Vekayinüvis", *MEB-İA*, c. 13.

Maraş, İbrahim, "Tokatlı Molla Lütfi; Hayatı, eserleri ve felsefesi", *Divan İlmi Araştırmalar*, sayı 14, Yıl 2003/1.

Maxim, Mihai, "Kili", *DİA*, c. 26.

Mazıoğlu, Hasibe, "Sinan Paşa", *MEB-İA*, c. 10.

Mughul, Yakub, "Portekizli'lerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyeti'nin Yerleşmesi Hakkında bir Vesika", *Belgeler*, TTK, c. 2, sayı 3-4, Ankara, 1967.

Muhammedoğlu, Aliyev Salih, "Erdebil", *DİA*, c.11.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c.2, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1998.

Öngören, Reşat, "Safeviyye", *DİA*, c. 35.

Öz, Mustafa, "Cemaleddin Aksarayî", *DİA*, c. 7.

Özcan, Abdülkadir, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Litaratürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 14, Yıl 2003/1.

Özcan, Abdülkadir, "Hacı İvaz Paşa", *DİA*, c. 14.

____Özcan, Abdülkadir, "Hain Ahmed Paşa", *DİA*, c. 2.

____Özcan, Abdülkadir, "Kara İbrahim Paşa", *DİA*, c. 21.

____Özcan, Abdülkadir, "Kul", *DİA*, c. 26.

____Özcan, Abdülkadir, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, c. 29.

Özen, Şükrü, "İslam Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfi'nin İdamının Fıkhiliği", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 6, Yıl 2001.

Pakalın, Mehmed Zeki, "Sekban", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 3.

____Pakalın, Mehmet Zeki, "Piri Mehmed Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1926, no.18, (95).

Pamir, Aybars, "Nişancı ve Hukuki Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59, (4), Ankara, 2010.

Paydaş, Kazım, "Akkoyunlular Döneminde Ticaret", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 23, sa. 36, Yıl, 2004.

Silahşör, "Feth-name-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", Haz. S. Tansel, *Tarih Vesikaları*, sayı, 17, yıl 1958.

____Silahşör, Fetihname-i Diyar-ı Arab, Haz. Salahattin Tansel, *Tarih Vesikaları*, sayı 18, Yıl Mart 1961.

Sümer, Faruk, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42.

Şakiroğlu, Mahmut H., "Cem Sultan", *DİA*, c. 7.

____Şakiroğlu, Mahmut H., "Giovanni Maria Angiolello", *DİA*, c. 3.

Şehsuvaroğlu, Bedi, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", *Edirne*, TTK, Ankara, 1993.

Tamer, Vehbi, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları" *Vakıflar Dergisi*, sayı 4, Ankara, 1958.

Tayşi, Mehmed Serhan, "Cemal-i Halveti", *DİA*, c. 7.

Tekindağ, Şehabeddin, "Bayezid II'nin Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar", *Tarih Dergisi*, c. 10, sayı 14, Yıl 1959.

____Tekindağ, Şehabeddin, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. 16, sa. 21, İstanbul, 1966.

____Tekindağ, Şehabeddin, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *Belleten*, TTK, c. XXXI, sayı 123, Ankara, 1967.

____Tekindağ, Şehabeddin, "Karamanlılar", *MEB-İA*, c. 7.

____Tekindağ, Şehabeddin, "Karamanî Mehmed Paşa", *MEB-İA*, c. 7.

____Tekindağ, Şehabeddin, "Mahmud Paşa", *DİA*, c. 27.

____Tekindağ, Şehabeddin, "Rum Mehmed Paşa", *MEB-İA*, c. 7.

Turan, Şerafettin, "Bayezid II", *DİA*, c. 5.

____Turan, Şerafettin, "Hersekzade Ahmed Paşa", *DİA*, c. 17.

____Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazade", *DİA*, c. 25.Uluçay, Çağatay, "Bayezid II'nin Ailesi", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. 10, sayı 14, Yıl 1959.

____Uluçay, Çağatay, "Çelebi Sultan Mehmed'in Kızı Selçuk Sultanın Mektupları", *Yeni Tarih Dünyası*, c.1, sayı 3, 15 Ekim 1953.

____Uluçay, Çağatay, "II. Bayezid'in Kızı Fatma Sultanın Kocası Çapkın mıydı?", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı 10, 30 Ocak 1954.

____Uluçay, Çağatay, "II. Beyazid'in Harem ve Sefahat Âlemleri," *Yeni Tarih Dünyası*, Yıl l, Sayı 7, l 7 Aralık 1953.

____Uluçay, Çağatay, "Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar", *Hayat*, sayı 24, Yıl 12.6.1959.

____Uluçay, Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. 7, sayı 10, Eylül 1954.

____Uluçay, Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, cilt 8, sayı 11-12, Eylül 1955, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası,1955.

____Uluçay, Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, sayı 9, Mart 1954.

Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA*, c. 15.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Bayezid II", *MEB-İA*, c. 2.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Değerli Vezir Gedik Ahmed Paşa II. Bayezid Tarafından Niçin Katledildi?", *Belleten*, TTK, c. 29, sayı 115, Ankara, 1965.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü (Cesedin Kokması, Oğulları Arasında İlk Mücadele…)", *Belleten,* c. XXXIX, sayı 155, TTK, Ankara, Temmuz 1975.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, TTK, c. XXXIX, sayı155, Ankara, 1975.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Fatih Sultan Mehmed'in Vefatı Üzerine Vezir İshak Paşa'nın İkinci Bayezid'i Saltanata Daveti Arizası", *Belleten*, c.XXV, sayı 97, TTK, Ankara, Ocak 1961.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Fatih Sultan Mehmed'in Veziriazamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?", *Belleten*, TTK, c. XXVII, sa. 112, Ankara, 1964.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, cilt 10, sayı 14, Yıl1959.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Hızır Beyoğlu Sinan Paşa'nın Veziriazamlığına Dair Çok Kıymetli bir Vesika", *Belleten*, sa. 105, Ankara, 1963.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "II. Bayezid'in Oğullarından Şehzade Korkud", *Belleten*, TTK, sayı XXX/120, 1966.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Karamanoğlu Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfıyesi", *Belleten/*TTK, c. 1, sayı 1, II. Kanun 1937.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Mehmed I", *MEB-İA*, c. 7.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet; Tosyalı Celalzade Mustafa ve Salih Çelebiler", *Belleten/*TTK, c. XXII- sayı 87, Yıl Temmuz 1958.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Tarihi'nin İlk Devrelerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi", *Belleten*, TTK, c. XXI, sayı 81, Yıl Ocak 1957.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış veya Şüphe ile Örtülü Bazı Olaylar ve Bu Hususa dair Vesikalar", *Belleten*, TTK, c. XLI-39, sayı 163, Ankara, 1977.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Otranto'nun Zaptından Sonra Napoli Kralı ile Dostluk Görüşmeleri", *Belleten*, TTK, c. 25, sayı 100, Ankara, Ekim 1961.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, TTK, c. XXXVI, sayı 156, Ankara, 1975.

____Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyruldulara Dair", *Belleten*, TTK, c. V, sa. 17-18; II. Kanun-Nisan, Ankara, 1941.

Ünver, Süheyl, "Mahmud Paşa", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul, 1957.

Üzüm, İlyas, "Kızılbaş", *DİA*, c. 25.

Wittek, Paul, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına", çev. Halil İnalcık, *Belleten,* TTK, c. VII, sayı 27, Yıl 1943.

Yakupoğlu, Cevdet, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6, sayı 12, Yıl 2012.

Yazıcı, Tahsin, "Safeviler", *MEB-İA*, c. 10.

Yiğit, İsmail, "Memlükler", *DİA*, c. 28.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Gedik Ahmed Paşa", *MEB-İA*, c. 1.

____Yinanç, Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", *MEB-İA*, c. 1.

Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Gözlemler", *Belleten*, TTK, XXXVII/152, Yıl 1974.